

Trickle down in de stad

De invloed van hoogopgeleiden op de
arbeidsmarkt voor laagopgeleiden

Trickle down in de stad

De invloed van hoogopgeleiden op de arbeidsmarkt voor laagopgeleiden

Auteurs

Roderik Ponds

Gerard Marlet

Clemens van Woerkens

April 2015

__PLATFORM31__

Een samenwerking van
Rijksuniversiteit Groningen
Atlas voor gemeenten
Platform31

Voorwoord

Marloes Hoogerbrugge, Platform31

Zorgt een groei van het aantal hoogopgeleiden in een stad voor meer kansen voor laagopgeleiden? Dit is de centrale vraag van het zogenoemde *trickle down*-onderzoek dat in het voorjaar van 2012 van start is gegaan. Het onderzoek is uitgevoerd door Roderik Ponds, Gerard Marlet, Clemens van Woerkens en Harry Garretsen van de Rijksuniversiteit Groningen en Atlas voor gemeenten. Het onderzoeksproject maakt deel uit van het Kennis voor Krachtige Steden- onderzoeksprogramma van Platform31. Binnen dit programma vallen ruim zestig wetenschappelijke onderzoeken naar vraagstukken vanuit de stedelijke en regionale praktijk.

Vijf steden – Arnhem, Delft, Haarlem, Leeuwarden en Zaanstad – hebben als stedelijke consortiumpartners deelgenomen aan het project. Beleidsmedewerkers van verschillende afdelingen van deze gemeenten – variërend van economische zaken, sociale zaken en werkgelegenheid tot statistiek en onderzoek – zijn intensief betrokken geweest bij het vaststellen en het beantwoorden van de onderzoeksvragen. Zo zijn de tussentijdse resultaten van het onderzoek op verschillende momenten en in verschillende steden gepresenteerd en bediscussieerd.

3

De arbeidsmarktsituatie verschilt sterk per stad. Delft is bijvoorbeeld een echte studentenstad en kent een relatief hoog percentage hoogopgeleiden, terwijl er in Zaanstad relatief veel mensen wonen die laag of middelbaar opgeleid zijn. Er is, logischerwijs, geen eenduidige aanpak voor het terugdringen van de van de werkloosheid onder laagopgeleiden in verschillende steden. In het *trickle down*-onderzoek is hierom ingezoomd op de specifieke situatie per stad. De resultaten zijn gepubliceerd in individuele rapporten. Deze publicatie bespreekt de resultaten in het algemeen en laat beknopt de opvallendste resultaten tussen de consortiumsteden zien.

Het vaststellen of er sprake is van een *trickle down*-effect, en hoe dit effect precies werkt, genereert belangrijke inzichten voor het gemeentelijke beleid. Profiteren laagopgeleiden ook van de inzet op het aantrekken en/of vast-

houden van hoogopgeleiden? Veel steden zetten hierop in met het creëren van een aantrekkelijke binnenstad en een gevarieerd en hoogwaardig voorzieningenniveau. Het is echter de vraag of een toename van hoogopgeleiden wel tot meer banen voor laagopgeleiden leidt. Hoe sterk is dit trickle down-effect en kan dit een sleutel zijn tot minder werkloosheid onder laagopgeleiden? Deze vragen staan centraal in dit onderzoek.

In het onderzoek wordt er ook gekeken naar het verdringingseffect op de arbeidsmarkt. Verdringing ontstaat wanneer mensen een baan accepteren onder hun opleidingsniveau. De crisis speelt hierbij een rol, omdat mensen in tijden van schaarste eerder geneigd zijn om onder hun niveau te gaan werken. Maar het verdringingseffect kent ook een regionale kant: de banen van laagopgeleiden in de steden kunnen ook worden ingevuld door laagopgeleiden of hoog- en middelbaaropgeleiden uit omliggende gemeenten. Dit benadrukt het regionale karakter van arbeidsmarkten en de noodzaak om regionaal afspraken te maken om werkloosheid terug te dringen. Het wordt steeds belangrijker om in de regio samen te werken met het bedrijfsleven, onderwijsinstellingen en lokale overheden.

Inhoud

- P.7 **1 Trickle down**
- P.11 **2 Leiden meer hoogopgeleiden tot meer banen voor laagopgeleiden?**
- P.19 **Trickle down in Delft**
Gemeente Delft, Wilbert Hoondert
- P.23 **3 Leidt een grotere kans op de arbeidsmarkt tot een lagere werkloosheid?**
- P.29 **Trickle down in Leeuwarden**
Gemeente Leeuwarden, André van der Bijl
- P.33 **4 Verschillen tussen de steden**
- P.43 **Trickle down in Zaanstad**
Gemeente Zaanstad, Eric van Straten
- P.47 **5 Samenvatting en conclusie**

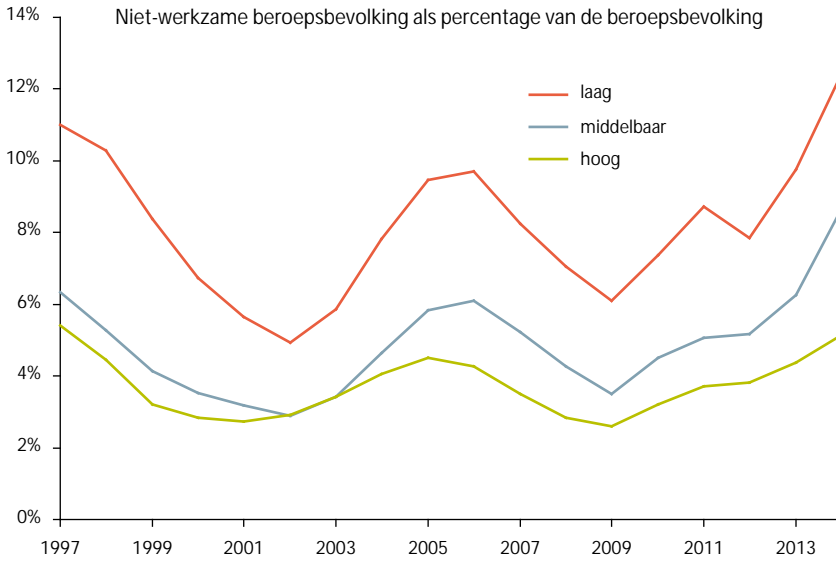
1 Trickle down

Het gaat goed met de stad. Na een kwart eeuw van suburbanisatie (1960-1985) neemt het aantal inwoners in Nederlandse steden sinds het einde van de jaren tachtig weer toe. In veel steden zijn de huizenprijzen sindsdien geëxplodeerd. Het Centraal Planbureau voorspelt dat die trend zal doorzetten en de toekomst van de Nederlandse economie in de stad ligt (Ter Weel e.a., 2010). Vooral voor hoogopgeleiden is de aantrekkingskracht van steden groot. Sinds het begin van deze eeuw – en sinds het verschijnen van een aantal populaire studies, waarin werd beweerd dat hoogopgeleiden afkomen op de aantrekkelijke stad, en in hun kielzog economische voorspoed en werkgelegenheid meebrengen (werken volgt wonen) (Glaeser, e.a., 2001; Florida, 2002; Marlet, 2009) – investeren Nederlandse steden massaal in het aantrekken van die hoogopgeleiden. Er is een ware *ratrace* gaande: kosten noch moeite worden gespaard om bij hoogopgeleiden in de gunst te komen.

Dat beleid krijgt inmiddels veel kritiek. Steden zouden zich te eenzijdig richten op de *happy few*, en zo de tweedeling in de stad vergroten. De theorie van de aantrekkelijke stad weerlegt die kritiek, en wordt dan ook gretig gebruikt door de bestuurders van steden. Als steden erin slagen hoogopgeleiden aan zich te binden, dan zou dat ook de kans op werk – en dus de sociaal-economische positie – van de laagopgeleiden in de stad verbeteren.

Het idee achter dat verschijnsel, dat in de wetenschappelijke literatuur *trickle down* (letterlijk: 'doorsijpelen') wordt genoemd, is dat er – onder andere door bestedings-effecten – meer banen voor laagopgeleiden ontstaan in steden waar relatief veel hoogopgeleiden wonen (Mazzolari & Ragusa, 2013). Hierdoor zouden de kansen op de arbeidsmarkt voor laagopgeleiden groot zijn in steden die veel hoogopgeleiden aan zich weten te binden. Als gevolg daarvan zou daar ook de

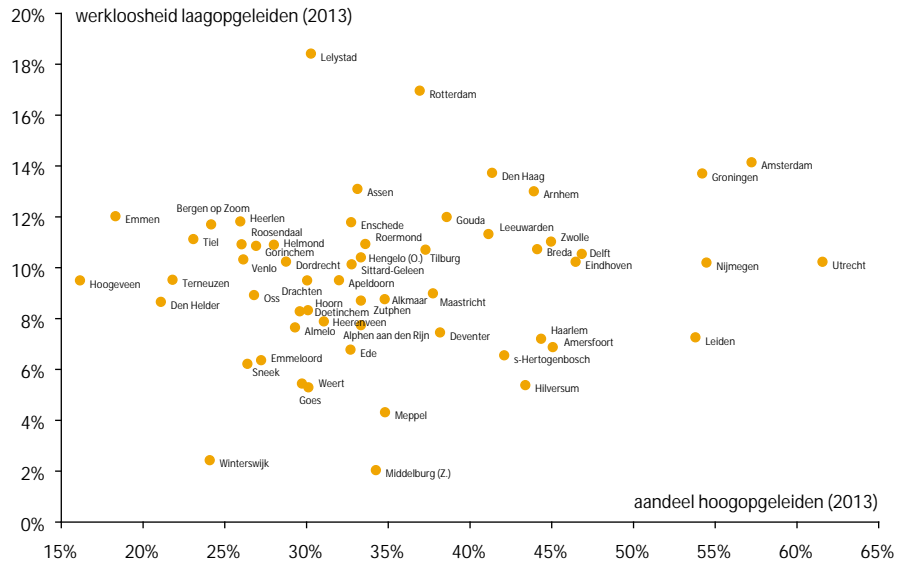
Figuur 1.1 Werkloosheid naar opleidingsniveau

Bron: CBS, bewerking Atlas voor gemeenten

8

Figuur 1.2 De werkloosheid onder laagopgeleiden is ook in de meest aantrekkelijke steden nog opvallend hoog¹

Bron: CBS, bewerking Atlas voor gemeenten

werkloosheid onder laagopgeleiden laag moeten zijn. Investeren in het aantrekken van hoogopgeleiden kan zo dus gezien worden als het ultieme (want structurele) sociale beleid. Dat zou goed nieuws zijn want landelijk gezien is de werkloosheid onder laagopgeleiden fors hoger dan onder middelbaar en hoogopgeleiden (zie figuur 1.1).

De praktijk blijkt echter weerbarstiger. Ook in de meest aantrekkelijke steden in ons land is de werkloosheid onder laagopgeleiden nog behoorlijk hoog (zie figuur 1.2) en vaak zelfs hoger dan het landelijk gemiddelde. In de grafiek valt vooral de positie van aantrekkelijke steden als Amsterdam en Groningen op; veel hoogopgeleiden onder de bevolking, maar ook veel werkloosheid onder de laagopgeleide bevolking in de stad. De vraag is dan ook: sijpelt het eigenlijk wel door in de aantrekkelijke stad? Of zijn er belemmeringen waardoor het ergens stopt? Die vraag wordt in dit rapport beantwoord.

1 Hoewel de cijfers over werkloosheid driejaargemiddelden betreffen zorgt de beperkte omvang van de steekproef uit de EBB ervoor dat de waarden voor de kleinere steden met enige onzekerheid omgeven zijn.

2 Leiden meer hoogopgeleiden tot meer banen voor laagopgeleiden?

2.1 Het trickle down-effect

Leidt het aantrekken van hoogopgeleiden tot meer werk voor laagopgeleiden in de stad? In theorie neemt op plekken waar meer hoogopgeleiden wonen de vraag naar consumentendiensten – zoals horeca, recreatieve voorzieningen en persoonlijke dienstverlening – toe (de zogenoemde *consumption hypothesis*). Omdat een groot deel van de werkgelegenheid in deze sectoren bestaat uit banen waarvoor geen startkwalificatie of slechts een lagere opleiding vereist is, biedt een toename van dit soort banen in theorie meer kansen op een baan voor mensen aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Empirische studies laten zien dat dit fenomeen zich in elk geval in de Verenigde Staten en Groot-Brittannië voordoet (Shapiro, 2006; Mazzolari, 2013; Kaplanis, 2010).

Het gaat hier in essentie om effecten aan de *vraagkant* van de arbeidsmarkt (de vraag naar **consumentendiensten**) die uitgaan van

hoogopgeleiden die in de stad *wonen*. Het gaat hier niet om effecten van de voorraad *human capital* in de stad op de aanbodkant van de arbeidsmarkt, waarvoor de laatste jaren veel aandacht is: een laagopgeleide zou kunnen leren van een hoogopgeleide buurman of collega en daarmee zijn arbeidsmarktpositie verbeteren (Acemoglu, 1996; Moretti, 2004; Ciccone & Peri, 2006; Canton, 2009; Edzes, e.a., 2010; Van Dijk e.a., 2013). En het gaat hier ook niet om het effect van hoogwaardige bedrijven op de vraag naar producentendiensten – zoals beveiliging en catering – in de stad (*production complementarities*), waarover ook al veel bekend is (Blien, e.a., 2006; Poelhekke, 2013; Schlitte, 2012; Südekum, 2008).

De vraag is dus of er in de Nederlandse steden, waar de laatste jaren meer hoogopgeleiden zijn komen wonen, ook meer banen voor laagopgeleiden zijn ontstaan. Dat is onderzocht door de ontwikkeling in de 57 Nederlandse

centrumsteden² over een periode van veertien jaar (1999-2013) te volgen. Met regressie-analyses is bepaald of een toename van het aandeel hoogopgeleiden in de stad, of haar omgeving, heeft geleid tot een toename van het aantal banen voor laagopgeleiden. Er is geprobeerd om dat eventuele effect te isoleren van het evidente effect van bevolkingsgroei op werkgelegenheid (werken volgt wonen) (Marlet, 2009).

In het uiteindelijke model wordt de (procentuele) jaarlijkse ontwikkeling van het aantal banen voor laagopgeleiden verklaard uit de verandering van het aandeel middelbaar en hoogopgeleiden in de stad en haar omgeving, de omvang van de werkgelegenheid voor laagopgeleiden in het jaar ervoor, en de groei van de totale bevolking. Daarnaast zijn er verschillende controlevariabelen in het model opgenomen, die allemaal gemeten zijn met een jaar vertraging. Daarmee wordt zo goed mogelijk gecorrigeerd op andere factoren die van invloed zouden kunnen zijn op de ontwikkeling van de werkgelegenheid voor laagopgeleiden. Ook zijn nog *fixed effects* op gemeenteniveau toegevoegd, waarmee wordt gecorrigeerd op factoren die door de tijd constant zijn, maar die wel van invloed kunnen zijn op regionale verschillen in banengroei.

Uit tabel 2.1 blijkt dat een toename van het aandeel hoogopgeleiden in de Nederlandse steden de laatste jaren inderdaad samenhangt met een toename van het aantal banen voor laagopgeleiden in die steden. Eén procentpunt meer hoogopgeleiden onder de bevolking in de stad leidde gemiddeld genomen tot 0,31% meer banen voor laagopgeleiden in die stad (op basis van model III in tabel 2.1). Middelbaar opgeleiden zorgen voor een duidelijk kleiner effect op banen voor laagopgeleiden; de coëfficiënt ligt rond de 0,2 versus 0,3 bij hoogopgeleiden en bovendien bevindt dat

verband zich op het randje van statistisch acceptabele significantie. Een ander opvallend resultaat is dat het effect zich alleen voordoet bij hoogopgeleiden die in de stad (binnen de gemeentegrenzen) gaan wonen, en niet bij hoogopgeleiden die in de omgeving van de stad gaan wonen (zie model IV tot en met VI in tabel 2.1).

Voor een gemiddelde stad betekent dit resultaat dat – bij een gelijkblijvende omvang van de woningvoorraad – honderd extra hoogopgeleiden zorgen voor bijna tien extra banen voor laagopgeleiden. Er bevinden zich gemiddeld namelijk 20.600 hoogopgeleiden onder de beroepsbevolking in de steden. De totale beroepsbevolking in die steden bestaat gemiddeld uit 57.700 personen. Het gemiddelde aandeel hoogopgeleiden is dus 35,6%. Als er in zo'n gemiddelde stad honderd laag- of middelbaar opgeleiden zouden worden vervangen door honderd hoogopgeleiden, zou het aandeel hoogopgeleiden 0,17 procentpunt ($100/57.700$) toenemen, tot 35,8% van de beroepsbevolking. Op basis van de coëfficiënt uit het model (0,31, zie tabel 2.1) zou dit betekenen dat daardoor het aantal banen voor laagopgeleiden met 0,054% ($0,17 \times 0,31$) toeneemt. Gemiddeld zijn in de 57 centrumsteden in Nederland 18.500 banen voor laagopgeleiden. Een toename van 0,054% betekent in de gemiddelde stad dus bijna tien ($0,054\% \times 18.500$) extra banen voor laagopgeleiden. De vertaling van dit resultaat naar een specifieke stad is afhankelijk van de omvang van de hoogopgeleide beroepsbevolking en het aantal banen voor laagopgeleiden. Het effect is in absolute zin (aantal banen) bijvoorbeeld kleiner in steden die al relatief veel hoogopgeleiden hebben. Naarmate het aantal hoogopgeleiden daar nog groter wordt, neemt de omvang van het effect op het aantal banen voor laagopgeleiden af.

Tabel 2.1 Resultaten van de regressieanalyses: de relatie tussen het aandeel hoogopgeleiden en de toename van banen voor laagopgeleiden

Model	I	II	III	IV	V	VI
% hoogopgeleiden	0,30 (2,4)**	0,27 (2,2)**	0,31 (2,4)**	0,30 (2,4)**	0,26 (2,1)**	0,28 (2,1)**
% middelbaar opgeleiden	0,22 (1,8)*	0,19 (1,5)	0,23 (1,8)*	0,18 (1,4)	0,15 (1,2)	0,19 (1,4)
% hoogopgeleiden ommeland				0,03 (0,1)	-0,30 (-0,6)	-0,67 (-1,3)
% middelbaar opgeleiden ommeland				-0,92 (-1,5)	-1,06 (-1,7)	-0,91 (-1,5)
Controlevariabelen						
Jaardummy's	ja	ja	ja	ja	ja	ja
Bevolking	ja	ja	ja	ja	ja	ja
Banen voor laagopgeleiden	ja	ja	ja	ja	ja	ja
Agglomeratievoordelen	ja	ja	ja	ja	ja	ja
Leeftijdsopbouw bevolking	nee	ja	ja	nee	ja	ja
Sectorale structuur	nee	nee	ja	nee	nee	ja
Observaties (steden x jaren)	798 (57x14)	798 (57x14)	798 (57x14)	798 (57x14)	798 (57x14)	798 (57x14)
R ²	0,31	0,31	0,34	0,30	0,31	0,34

Methode: paneldata met fixed effects op stadsniveau; alle verklarende variabelen uit het jaar ervoor (t-1)
T-waarde tussen haakjes. ***significantienniveau >0,99; **significantienniveau >0,95; *significantienniveau >0,90

Vervolgens is het de vraag in welke sectoren die additionele banen zijn ontstaan. Zijn hoogopgeleiden meer naar het café of theater gegaan? Zijn ze meer buiten de deur gaan eten? Hebben ze meer taxi's besteld? Of hebben ze schoonmakers en kinderoppassers in huis gehaald? Om meer inzicht te krijgen in de sectoren waarin de banengroei heeft plaatsgevonden zijn er additionele modellen geschat waarmee de banengroei in verschillende typen

consumentendiensten is verklaard. In totaal zijn er vijf verschillende consumentendiensten onderscheiden: detailhandel 'fun' (zoals kleding, schoenen en boekhandels), detailhandel 'overig' (zoals voeding en woning-inrichting), horeca (exclusief hotels), cultuur & recreatie en persoonlijke & huishoudelijke dienstverlening (kappers en huishoudelijke hulp).

De banengroei blijkt zich vooral te hebben voorgedaan in de sectoren die gericht zijn op vrijetijdsbesteding: horeca, culturele instellingen en andere aanbieders van recreatieve voorzieningen (tabel 2.2). Ook is er een positief verband tussen de toename van het aandeel hoogopgeleiden en de toename van het aantal banen in de detailhandel ('overig'), alleen bevindt dit verband zich op het randje van statistische significantie.

Deze uitkomsten ondersteunen de *consumption hypothesis* voor Nederland. Maar in tegenstelling tot andere landen blijkt dat

effect zich in Nederland niet te hebben voorgedaan in de persoonlijke en huishoudelijke dienstverlening. Daarvoor is zowel een calvinistische als een katholieke verklaring denkbaar. Het zou allereerst te maken kunnen hebben met de Nederlandse volksaard waarin (ogenschijnlijke) soberheid traditioneel hoog in het vaandel staat. Maar het kan ook te maken hebben met feit dat huishoudelijke hulp vaak uit het informele circuit komt (zwart werken), waardoor de vraag naar deze diensten niet tot uiting komt werkgelegenheidsstatistieken (Kalsbeek, 2014; Botman, 2011; Van Nes e.a., 2004).

Tabel 2.2 Resultaten van regressieanalyses: de relatie tussen het aandeel hoogopgeleiden en banengroei in de consumentendiensten

	Detailhandel 'fun'	Detailhandel 'overig'	Horeca	Cultuur & recreatie	Persoonlijke diensten
% hoogopgeleiden	-0,08 (-0,6)	0,24 (1,6)^	0,28 (2,5)**	0,28 (1,7)*	-0,05 (-0,2)
% middelbaar opgeleiden	-0,03 (-0,3)	0,05 (0,5)	0,12 (1,2)	0,14 (0,8)	0,17 (1,2)
Controlevariabelen					
Jaardummy's	ja	ja	ja	ja	ja
Bevolking	ja	ja	ja	ja	ja
Omvang sector	ja	ja	ja	ja	ja
Agglomeratievoordelen	ja	ja	ja	ja	ja
Leeftijdsopbouw bevolking	ja	ja	ja	ja	ja
Observaties	798 (57x14)	798 (57x14)	798 (57x14)	798 (57x14)	798 (57x14)
R ²	0,28	0,20	0,15	0,13	0,16

Methode: paneldata met fixed effects op stadsniveau; alle verklarende variabelen uit het jaar ervoor (t -1)
 T-waarde tussen haakjes. ***significantienniveau >0,99; **significantienniveau >0,95; *significantienniveau >0,90;
 ^ significantienniveau >0,85

2.2 Kansen op werk

Meer banen voor laagopgeleiden in de stad leiden echter niet per se tot een lagere werkloosheid onder de laagopgeleiden in die stad. Het is bijvoorbeeld denkbaar dat een laagopgeleide werkloze van buiten de stad de extra baan gaat vervullen. De werking van de arbeidsmarkt houdt immers niet op bij de grenzen van de stad; veel mensen die buiten de stad wonen werken in de stad, en omgekeerd.

De kans op werk voor een laagopgeleide inwoner van de stad is afhankelijk van het aantal banen in de stad en haar omgeving (de teller) én het aantal laagopgeleiden in de stad en haar omgeving dat die banen moet verdelen (de noemer). Als een toename van het aantal banen voor laagopgeleiden in een stad samengaat met een even grote toename van het aantal laagopgeleiden in (de directe omgeving van) die stad, kan de kans op werk voor een laagopgeleide inwoner van die stad in theorie dus gelijk blijven, ondanks de groei van het aantal banen.

Het aantal laagopgeleiden in Nederland blijkt de laatste jaren echter behoorlijk te zijn afgenomen (Marlet e.a., 2014), en in de stad is dat in versterkte mate het geval; de instroom van hoogopgeleiden in de steden heeft deels gezorgd voor verdringing van de laag- en middelbaar opgeleiden naar woonplaatsen buiten de steden. Daarmee zou de arbeidsmarktpositie van de overgebleven laagopgeleiden in de steden verder moeten zijn verbeterd. Immers: als een hoogopgeleide inwoner van Almere besluit om naar Amsterdam te verhuizen neemt daar (bij een gelijkblijvende woningvoorraad en dus totale bevolking) het aandeel hoogopgeleiden toe.

Uit tabel 2.1 blijkt dat dat heeft geleid tot extra werk voor de laagopgeleiden in die steden. Tegelijkertijd zorgt die hoogopgeleide ervoor dat (bij gelijkblijvende woningvoorraad) één laagopgeleide de stad verlaat en bijvoorbeeld naar Almere verhuist. Amsterdam heeft dus meer werk voor laagopgeleiden gekregen, maar minder laagopgeleiden die dat werk kunnen doen.

Langs twee routes zijn de kansen voor de overgebleven laagopgeleiden in de stad dus groter geworden. Figuur 2.1 laat dat zien: in alle steden zijn er voor de laagopgeleide beroepsbevolking meer banen (binnen een acceptabele reistijd) dan er mensen zijn (Marlet e.a., 2014). In steden met veel hoogopgeleiden zijn die kansen over het algemeen groter, hoewel er uitzonderingen zijn op die regel, zoals in Delft.

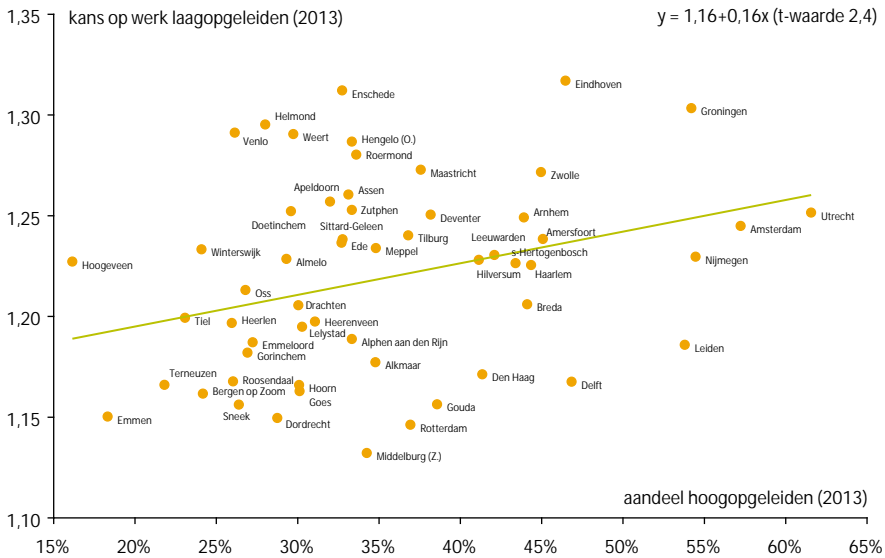
De verklaring daarvoor ligt meestal (zoals in Delft) in het feit dat in de omgeving van die stad (in dit geval Rotterdam en Den Haag) veel laagopgeleiden zijn, die concurreren om de banen in de stad. Dit zorgt ervoor dat een laagopgeleide in Delft een relatief kleine kans op werk heeft ondanks het feit dat er in de stad zelf veel banen voor laagopgeleiden zijn. De mate waarin een laagopgeleide profiteert – in de vorm van een grotere kans op werk – van een toename van het aantal banen hangt dus sterk af van de regionale kenmerken van de arbeidsmarkt (zie figuur 2.3).

Zo profiteren steden nabij Amsterdam (in tegenstelling tot steden bij Rotterdam en Den Haag, zoals Delft) wel van de ligging naast een grote stad. De kans op werk voor een laagopgeleide in Haarlem en Zaanstad is relatief klein als er alleen naar de banen in de stad wordt gekeken, maar blijkt in de praktijk

veel groter als gevolg van het grote aanbod werk voor laagopgeleiden in Amsterdam. Voor Arnhem geldt het omgekeerde. Er zijn relatief veel banen in de stad ten opzichte van het aantal laagopgeleiden, maar het gebrek aan werk in de regio zorgt ervoor dat de concurrentie om deze banen ook groot is. Dat geldt ook voor Leeuwarden: het gebrek aan werk in de omgeving zorgt ervoor dat ondanks het relatief hoge aantal banen in de stad zelf, de kans op werk voor een laagopgeleide in de stad niet bijzonder hoog is.

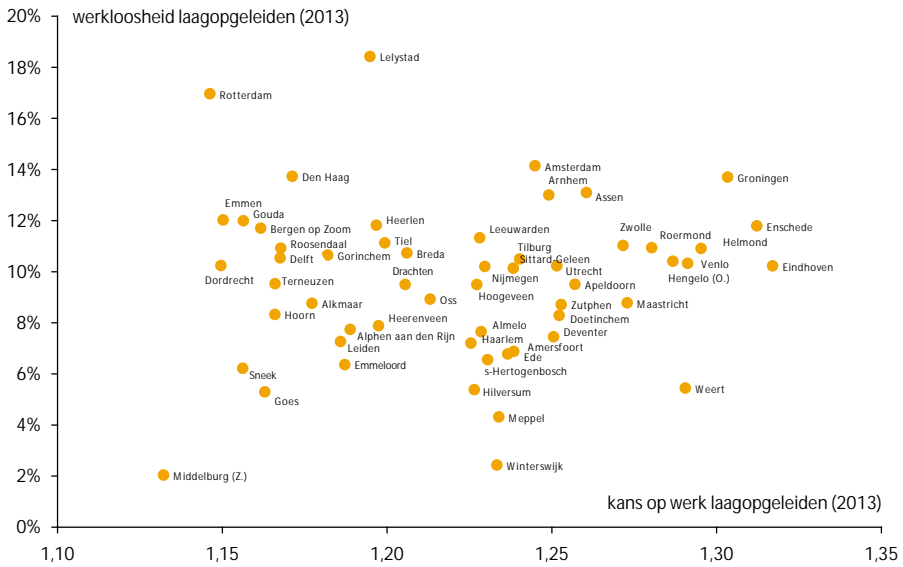
2 Zie Marlet, G en C. van Woerkens (2014) De nieuwe gemeentekaart van Nederland. Nijmegen: VOC Uitgevers.

Figuur 2.1 In de meeste steden veel hoogopgeleiden wonen zijn er meer kansen voor laagopgeleiden...

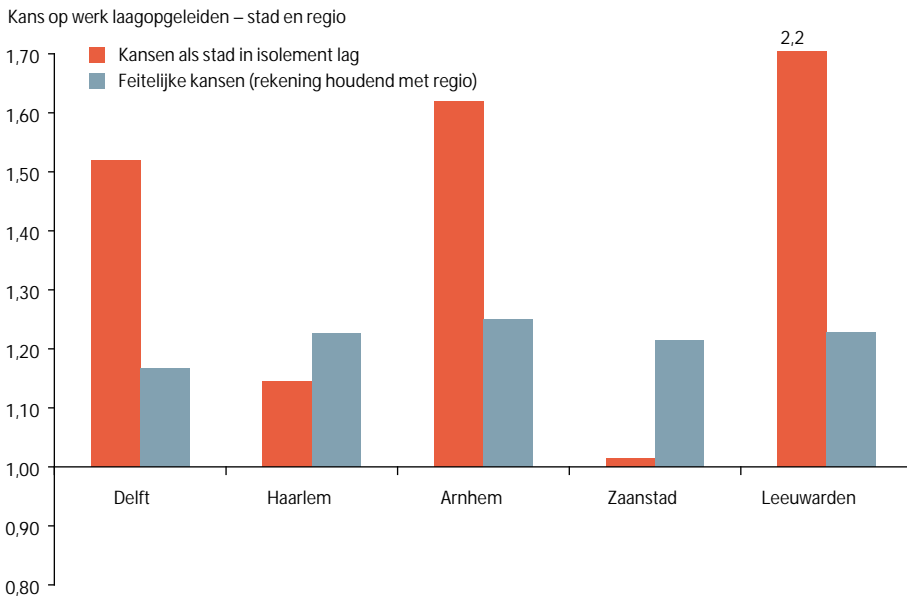
Bronnen: CBS; Atlas voor gemeenten

Figuur 2.2 ...maar toch is de werkloosheid onder laagopgeleiden daar vaak nog relatief hoog

Bronnen: CBS; Atlas voor gemeenten

Figuur 2.3 Kans op werk laagopgeleiden (2013)

Bronnen: CBS; Atlas voor gemeenten

Trickle down in Delft

Gemeente Delft, Wilbert Hoondert

Aanleiding

De afgelopen 2,5 jaar is de gemeente Delft als consortiumpartner betrokken geweest bij het trickle down-onderzoek. De vraag in hoeverre hoogopgeleiden werkgelegenheid creëren voor laagopgeleiden is zeer relevant voor Delft. Als echte studentstad kent de stad een relatief hoog percentage hoogopgeleiden en daarnaast wordt er al jaren beleid gevoerd om de stad (door) te ontwikkelen als kennisstad en stad van innovatie (coalitieakkoord gemeente Delft, 2014). Het is de vraag of laagopgeleiden ook (automatisch) profiteren van de inzet op hoogopgeleiden. In hoeverre is er sprake van een trickle down-effect waarbij hoogopgeleiden werkgelegenheid creëren voor laagopgeleiden? Of is er juist sprake van een verdringingseffect omdat de duizenden studenten en hoogopgeleiden in de stad ervoor zorgen dat er minder banen zijn voor laagopgeleiden? Deze vragen vormde de

aanleiding voor de gemeente om te participeren in het trickle down-onderzoek.

19

Beleid

De gemeente Delft zet actief in op de ontwikkeling van de Technologische Innovatie-campus Delft (TIC). Hierin werken wij nauw samen met veertien partijen waaronder de Technische Universiteit, DSM Delft en TNO. De gemeente probeert actief studenten aan de stad te binden. Ook zet zij in op doorlopende leerlijnen in de techniek: door het aanbieden van aansluitende mbo, hbo en universitaire opleidingen. Tenslotte probeert de gemeente banen voor iedereen te creëren. Dit doen we onder andere door clusters te versterken met maakbedrijven (Smart Industry), door in te zetten op technologievolgend midden- en kleinbedrijf en door actief onze diensten aan te bieden in schoonmaak en catering (via het werkbedrijf).

Inzichten

Het onderzoek biedt verschillende nieuwe inzichten. Eén van de belangrijkste inzichten is dat Delft niet zozeer een probleem kent wat betreft het aanbod van banen voor laag-opgeleiden, maar dat er met name sprake is van een sterk regionaal verdringingseffect. De ligging tussen Rotterdam en Den Haag, met relatief veel laagopgeleiden, zorgt ervoor dat veel banen voor laagopgeleiden niet worden ingevuld door Delftenaren maar door inwoners vanuit de regio. Daarnaast worden de laag-opgeleiden ook verdrongen door middelbaar en hoogopgeleiden. In Delft wonen relatief veel studenten en het is zeer waarschijnlijk dat een deel van deze studenten bijbaantjes hebben waarvoor in principe geen of een lage opleiding vereist is, waarmee zij banen voor laagopgeleiden invullen.

- 20 De resultaten van het onderzoek sterken ons in het besef dat we de goede dingen doen. Het verdringingseffect is regionaal en de reden waarom we sterk inzetten op regionale afstemming van arbeidsmarktvragestukken. Binnen de regio Den Haag werken we intensief samen om werkzoekenden zo goed mogelijk te plaatsen. Verder doen we een beroep op het bedrijfsleven om ons daarin te ondersteunen. Op deze manier proberen we voor iedereen werkgelegenheid te creëren.

Verdringing door studenten is niet eenvoudig tegen te gaan. Eén van de zaken die we uiteraard doen is meer banen genereren in de kenniseconomie. Delft zet in op startende bedrijven, onder incubator YES!Delft en met bedrijfsverzamelgebouwen. We richten ons ook op groeiende bedrijven, onder andere in de dienstverlenende sector. Daarnaast zetten we in op toerisme (ter versterking van horeca en detailhandel) en het binden van koopkracht.

Bijvoorbeeld door ervoor te zorgen dat de woningvoorraad aansluit op de wensen van de doelgroep.

Uitdaging

De uitdaging voor Delft is om regionale afstemming te verstevigen op het beleidsdomein van de arbeidsmarkt. Hier speelt de regionale programmering van economische functies ook een belangrijke rol. Daarnaast is het een uitdaging om voldoende acquisitie- en marketingkracht te realiseren om bedrijven en investeringen van buiten deze regio binnen te halen.

3 Leidt een grotere kans op de arbeidsmarkt tot een lagere werkloosheid?

3.1 Lagere werkloosheid

Er zijn dus relatief veel banen voor de laagopgeleiden in de steden. Dat zou uiteindelijk moeten leiden tot een lage werkloosheid onder die laagopgeleiden. Maar die werkloosheid blijkt (zie figuur 2.2) in vrijwel alle steden juist relatief hoog te zijn. Voor een deel kan dat komen door de kenmerken van de regionale arbeidsmarkt waardoor er veel concurrentie is van laagopgeleiden uit de omgeving. Maar er zijn ook steden – zoals Groningen en Enschede – die ten opzichte van andere steden aan hun laagopgeleide bevolking veel kansen bieden, terwijl de werkloosheid onder die laagopgeleide bevolking relatief hoog is. De vraag is hoe dat komt.

Om die vraag te beantwoorden is met regressieanalyses onderzocht waar de verschillen in werkloosheid onder laagopgeleiden in gemeenten door kunnen worden verklaard. De hierboven

geïntroduceerde kans op werk is een van die factoren, die als het goed is de situatie aan de regionale vraagkant van de arbeidsmarkt (de vraag naar arbeid) zo goed mogelijk weergeeft. Daarnaast zijn verschillende indicatoren voor de aanbodkant van de arbeidsmarkt aan het model toegevoegd. Het gaat daarbij onder andere om leeftijd, herkomst (onder niet-westerse allochtonen is de werkloosheid hoger) en opleiding (de ene laagopgeleide is de andere niet) (Elhorst, 2003; Edzes e.a., 2012; Marlet e.a., 2014). In tabel 3.1 staan de resultaten.

Tabel 3.1 Resultaten van regressieanalyses: wat verklaart verschillen in werkloosheid onder laagopgeleiden (2013)?

	Coëfficiënt
Kans op werk voor laagopgeleiden	-0,122 (-1,98)**
Aandeel laagstopgeleiden (% laagopgeleiden)	0,071 (1,38)
Aandeel niet-westerse allochtonen (% laagopgeleiden)	0,070 (2,33)**
Aandeel 15-24-jarigen (% laagopgeleiden)	-0,077 (-1,08)
Aandeel 25-34-jarigen (% laagopgeleiden)	-0,052 (-0,68)
Aandeel 35-44-jarigen (% laagopgeleiden)	0,003 (0,04)
Aandeel 55-64-jarigen (% laagopgeleiden)	-0,038 (-0,52)
Eenoudergezinnen (% huishoudens)	0,757 (3,27)***
Aandeel sociale huur (% woningen)	0,078 (2,02)**
Verdringing (mensen die werken onder hun niveau)	0,209 (2,37)**
Middelbare scholieren	-0,056 (-2,17)**
Studenten (mbo, hbo en WO)	0,009 (1,67)*
Constante	0,054 (0,71)
N	
N	242
R²	
R ²	0,35

T-waarde tussen haakjes. ***significantiëniveau >0,99; **significantiëniveau >0,95; *significantiëniveau >0,90

De samenstelling van de laagopgeleide beroepsbevolking blijkt van belang te zijn. In steden waar zich onder de laagopgeleiden veel mensen zonder startkwalificatie (laagstopgeleiden) bevinden (Marlet & Van Woerkens, 2014), is de werkloosheid onder die laagopgeleiden over het algemeen hoger, al ligt de statistische significantie van die relatie onder het acceptabele niveau. Het aandeel niet-westerse allochtonen in de laagopgeleide beroepsbevolking hangt eveneens (en significant) samen met een hogere werkloosheid onder laagopgeleiden. De leeftijds-samenstelling van de laagopgeleide beroepsbevolking in een stad lijkt geen noemenswaardige relatie met de werkloosheid te hebben. Tot slot hangt het aantal eenoudergezinnen en het aandeel sociale huurwoningen in de stad samen met een hogere werkloosheid onder laagopgeleiden.

Ook de kans op werk hangt zoals verwacht samen met werkloosheid onder laagopgeleiden; als er meer werk voor laagopgeleiden is, is de werkloosheid onder laagopgeleiden over het algemeen lager. Echter, die relatie is veel minder sterk dan verwacht. Er zijn steden die ondanks veel kans op werk toch een relatief hoge werkloosheid onder laagopgeleiden hebben, zo liet figuur 2.2 zien. Dat is hét grote raadsel van de aantrekkelijke stad: waarom sijpelt het niet (volledig) door?

3.2 Verdringingseffect

Figuur 3.1 geeft een eerste aanzet op weg naar de oplossing van dat raadsel; in de Nederlandse steden werken veel hoogopgeleiden onder hun niveau en hoe meer hoogopgeleiden er wonen, hoe meer banen die geschikt zijn voor laagopgeleiden worden ingenomen door die hoogopgeleiden. Met name in de meest aantrekkelijke woonsteden

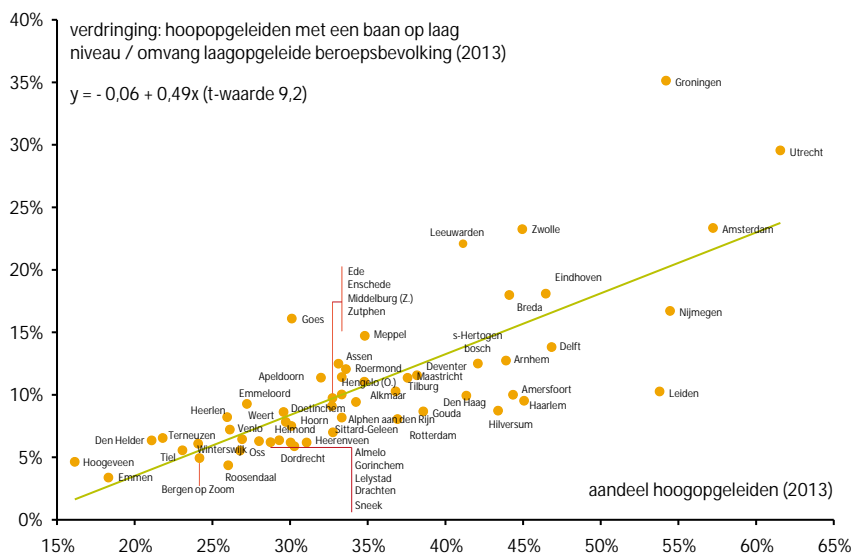
en in studentensteden blijkt die verdringing op de arbeidsmarkt omvangrijk te zijn. Ook is er logischerwijze meer verdringing als er minder hooggekwalificeerde banen zijn, waardoor de hoogopgeleiden wel gedwongen zijn om onder hun niveau te gaan werken (Büchel & Van Ham, 2003).

In Nederland zijn er meer banen waarvoor geen of een lage opleiding vereist is dan dat er laagopgeleiden zijn. Voor middelbaar en hoogopgeleiden geldt het omgekeerde. Dit impliceert al dat een deel van de middelbaar en hoogopgeleiden in ons land geneigd zal zijn om 'onder zijn of haar niveau' te werken.

Figuur 3.2 geeft dat schematisch weer: als middelbaar en hoogopgeleiden onder hun niveau werken, verkleint dat het aantal overgebleven banen, en dus de kans op werk, voor laagopgeleiden.

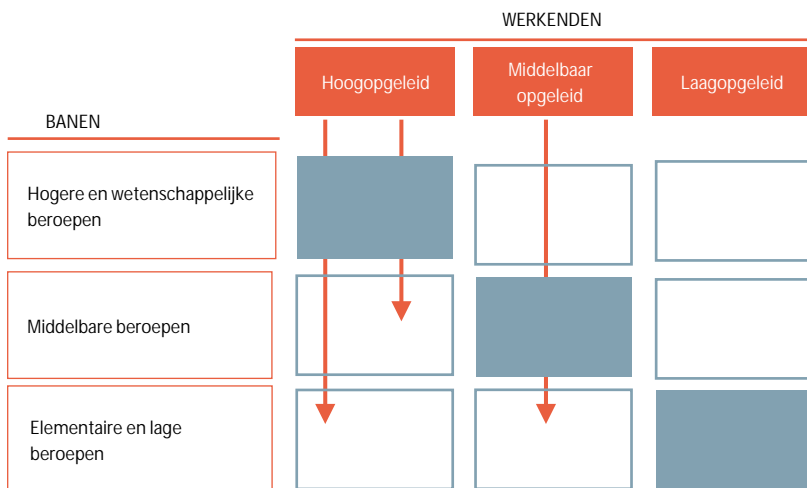
Vanuit de wetenschappelijke literatuur is bekend dat 'werken onder je niveau' een negatief effect kan hebben op de persoon die dat doet: niet alleen blijft het inkomen vaak achter (bij mensen die wel op 'hun eigen niveau' werken), mensen zijn vaak ook minder tevreden met hun baan (McGuinness, 2006). Maar een echt probleem is dit pas als door verdringing laagopgeleiden noodgedwongen thuis zitten, de onderkant van de arbeidsmarkt in de steden een hardnekkig grote groep blijft, en er sociale ongelijkheid en onrust in de steden ontstaat (Marlet & Van Woerkens, 2007).

Figuur 3.1 Veel hoogopgeleiden in de steden werken onder hun niveau

Bron: Atlas voor gemeenten

Figuur 3.2 Verdringingseffect: werken onder je niveau

26

Om te bepalen of verdringing een verklaring biedt voor de hoge werkloosheid onder laagopgeleiden in de steden is allereerst een indicator voor het fenomeen ‘werken onder je niveau’ ontwikkeld. Die indicator is gebaseerd op gegevens van het CBS (de Enquête Beroepsbevolking, EBB). In de EBB is voor een groot aantal beroepen aangegeven wat het beroepsniveau is (de beroepenclassificatie SBC92). Dat beroepsniveau is gekoppeld aan de beroepsbevolking naar opleidingsniveau: elementaire en lagere beroepen zijn gekoppeld aan laagopgeleid, middelbare beroepen aan middelbaar opgeleid, en hogere en wetenschappelijke beroepen aan hoogopgeleid. Vervolgens is gekeken naar het opleidingsniveau van de mensen die dat beroep in de praktijk uitoefenen. Wanneer dit hoger is dan het vereiste onderwijsniveau is er sprake van ‘werken onder je niveau’. Het aantal banen waarvoor dat geldt is opgeteld. Daarbij zijn niet alleen de banen in de eigen gemeente meegeteld, maar ook die in andere gemeenten voor zover ze binnen een acceptabele reistijd liggen. Die banen zijn vervolgens gedeeld door het aantal mensen van 15 tot 64

jaar met een lage opleiding dat tot de beroepsbevolking hoort en binnen een acceptabele reistijd van die banen woont. Het resultaat is de maat voor verdringing: het aantal banen binnen acceptabele reistijd in de elementaire en lagere beroepen dat wordt vervuld door mensen met een middelbare of hogere opleiding, als percentage van het totaal aantal laagopgeleiden in de beroepsbevolking.

Die maat voor ‘werken onder je niveau’ hangt positief samen met werkloosheid onder laagopgeleiden (zie tabel 3.1). Dat betekent dat in steden waar relatief veel middelbaar en hoogopgeleiden onder hun niveau werken de werkloosheid onder laagopgeleiden hoger is. Verdringing vormt hiermee dus een additionele verklaring voor de relatief hoge werkloosheid onder laagopgeleiden in de steden.

Daarnaast hangt ook het aantal in de stad woonachtige studenten samen met een hogere werkloosheid onder laagopgeleiden. Als studenten (meer dan twaalf uur per week) wit werken in bijvoorbeeld de horeca, dan

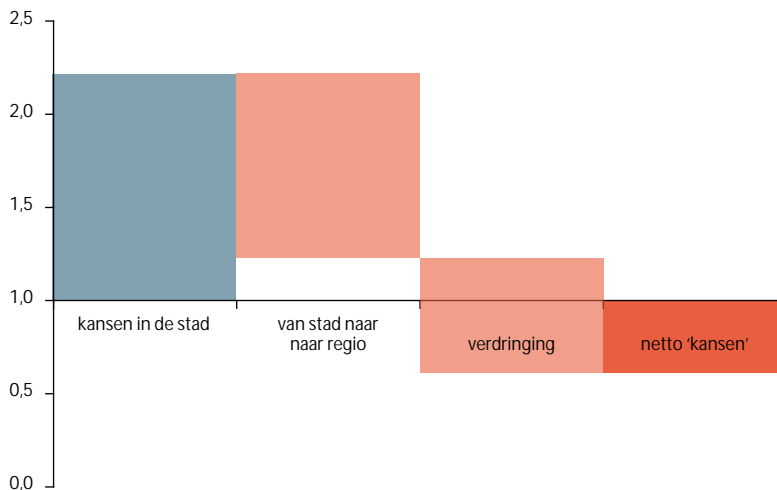
zitten ze al in de indicator voor 'werken onder je niveau' (studenten zijn in de statistieken namelijk middelbaar opgeleid). Studenten met een bijbaan kunnen echter ook voor additionele verdringing zorgen. Als deze bijbaan minder dan twaalf uur per week is, komt deze formeel niet voor in de statistieken. Exacte cijfers hierover zijn niet bekend, maar dit is waarschijnlijk wel een verklaring voor het positieve verband tussen het aandeel studenten en werkloosheid (zie tabel 3.1). Ook middelbare scholieren zouden op vergelijkbare wijze voor verdringing kunnen zorgen. Echter, het gevonden verband tussen het aandeel middelbare scholieren en werkloosheid onder laagopgeleiden is negatief (zie tabel 3.1), waardoor verdringing door middelbare scholieren met een bijbaan minder waarschijnlijk is.

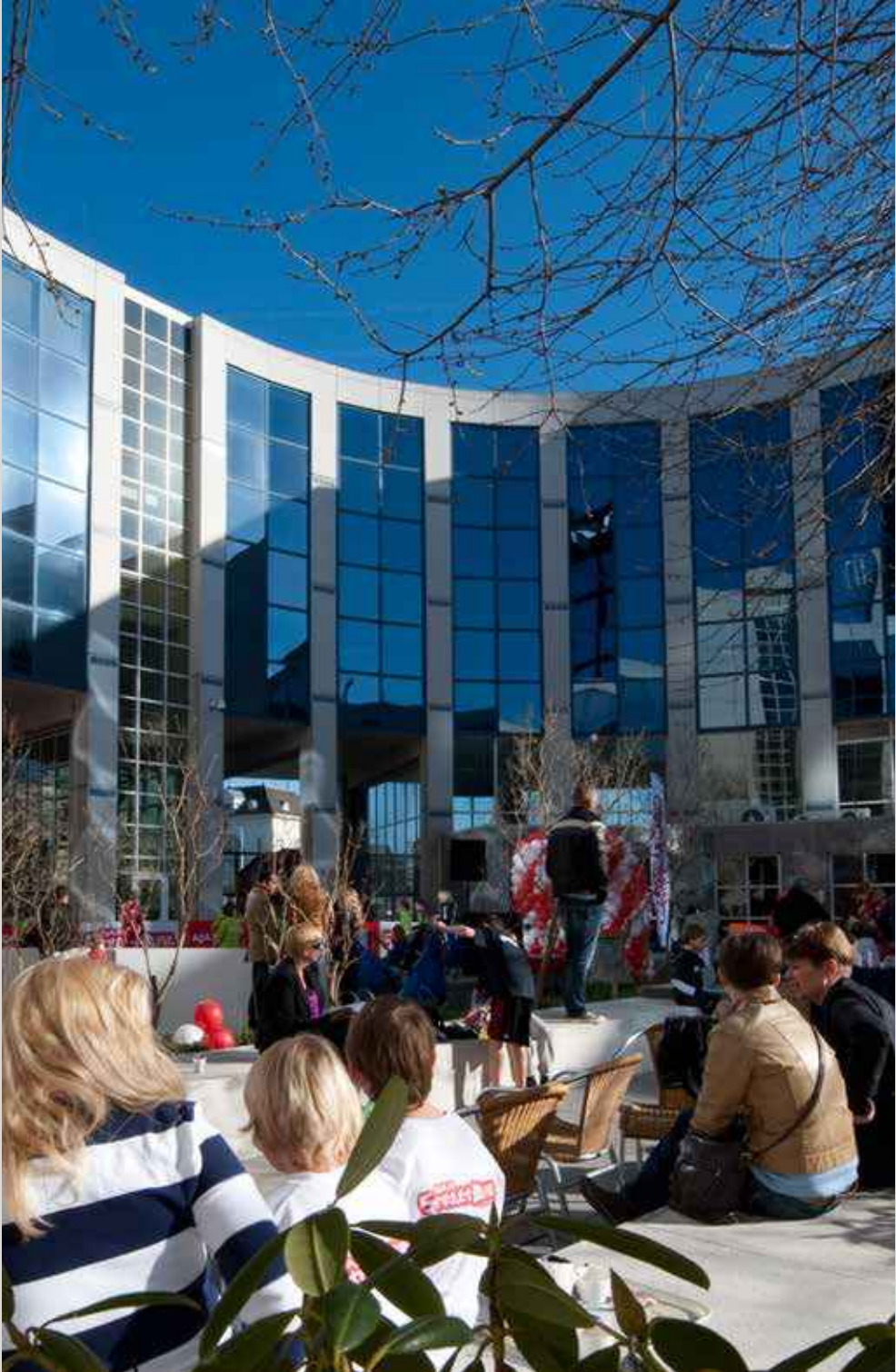
Hoewel een toename van het aantal hoogopgeleiden in een stad dus leidt tot een toename van het aantal banen voor laagopgeleiden zijn er twee redenen waarom deze banengroei niet één-op-één voor een lagere werkloosheid onder laagopgeleiden zorgt. Op de eerste plaats zorgt de regionale werking van de arbeidsmarkt ervoor dat de kans op

werk sterk wordt beïnvloed door de concurrentie van laagopgeleiden uit de omgeving van de stad. Naarmate deze concurrentie groter wordt, neemt de kans toe dat een nieuwe baan wordt ingevuld door iemand van buiten de stad.

Op de tweede plaats zorgt verdringing ervoor dat een deel van deze banen wordt ingevuld door middelbaar of hoogopgeleiden (uit de stad of regio). De 'netto' kansen voor een laagopgeleide in de stad zijn dan ook vaak veel kleiner dan de verhouding tussen het aantal banen voor laagopgeleiden en het aantal laagopgeleiden in de stad. Dit blijkt uit het voorbeeld van Leeuwarden (figuur 3.3). Als de stad als een gesloten arbeidsmarkt zou functioneren, zouden er voor iedere laagopgeleide 2,2 banen zijn waar geen of een lage opleiding voor vereist is. Echter, wanneer er rekening wordt gehouden met de feitelijke regionale werking van de arbeidsmarkt daalt deze verhouding naar ruim 1,2. Wanneer ook de mate van verdringing (in de stad en de regio) wordt meegenomen, daalt deze verhouding naar 0,6. Hiermee is de relatief hoge werkloosheid onder laagopgeleiden voor een belangrijk deel verklaard.

Figuur 3.3 Effect van ligging en verdringing op de 'netto' kans op werk voor laagopgeleiden in Leeuwarden (2013)

Trickle down in Leeuwarden

Gemeente Leeuwarden, André van der Bijl

Aanleiding

De vraag in hoeverre hoogopgeleiden werkgelegenheid creëren voor laagopgeleiden is bijzonder relevant voor de gemeente Leeuwarden. We constateren al enige jaren dat onze bijstandspopulatie voor 70% bestaat uit mensen die functioneren op lbo-niveau of lager. Dit terwijl het aandeel hoogopgeleiden met 41% bovengemiddeld is voor een Nederlandse stad van ons kaliber. We doen al jaren ons best om de stad aantrekkelijk te maken voor hoogopgeleiden. Dit uit zich onder andere in het onderwijsaanbod, verbetering van de woonkwaliteit en het culturele aanbod. Het aantrekken van hoogopgeleiden zou gunstig uit moeten pakken voor mensen aan de onderkant van de arbeidsmarkt, die in het kielzog van de bovenkant daar garen bij zouden kunnen spinnen. Ondanks het feit dat het aandeel hoogopgeleiden in onze stad bovengemiddeld is, is de werkloosheid onder laagopgeleiden in Leeuwarden met 11,3% ook

hoger dan gemiddeld voor een Nederlandse stad. Een vreemde paradox.

29

Het is dus de vraag of laagopgeleiden wel voldoende profiteren van het beleid gericht op het aantrekken en/of vasthouden van hoogopgeleiden. Is er in Leeuwarden eigenlijk wel sprake van een trickle down-effect waarbij hoogopgeleiden werkgelegenheid creëren voor laagopgeleiden? Moeten we naast de inzet op hoger gekwalificeerd werk en de daaraan gekoppelde doelgroep ook inzetten op het vergroten van werk aan de onderkant? Of is dat voldoende maar wordt er door de mensen aan de onderkant niet van geprofiteerd? Klopt het dat er sprake is van verdringing: intern (binnen de stad) en extern (van buiten naar binnen)? Deze vragen vormen mede de aanleiding voor de gemeente om te participeren in het trickle down-onderzoek.

Inzichten

Het trickle down-effect gaat in principe ook op voor Leeuwarden: hoogopgeleiden creëren banen voor laagopgeleiden. In de praktijk leidt het echter niet tot een beneden gemiddelde werkloosheid onder laagopgeleiden. In Leeuwarden wonen relatief veel hoogopgeleiden en de laatste jaren is gebleken dat de aanwas van hoogopgeleiden ook sneller gaat dan in vergelijkbare gemeenten. Zo zijn vanaf 1999 er maar liefst ruim 8.000 hoogopgeleiden bijgekomen, van 11.000 naar ruim 19.000. Volgens het trickle down-onderzoek bieden honderd extra hoogopgeleiden werk voor tien mensen aan de onderkant van de arbeidsmarkt. In Leeuwarden zou dit hebben moeten leiden tot 800 extra banen voor de laatstgenoemde doelgroep. Dit klopt ook redelijk: de toename van deze banen heeft zich met name gemanifesteerd in sectoren die gericht zijn op vrijetijdsbesteding, horeca, cultuur en recreatie.

De toename van deze banen aan de onderkant leidt echter niet tot een lagere werkloosheid onder laagopgeleiden. Dit terwijl de groep laagopgeleiden door de jaren heen steeds kleiner is geworden. De overgebleven laagopgeleiden zouden in theorie meer kansen op de arbeidsmarkt moeten hebben. Dat deze theorie geen praktijk is komt dus niet door de hoeveelheid banen aan de onderkant: die zijn inderdaad toegenomen terwijl het aantal laagopgeleiden is afgenomen. Waarom dan toch die hoge werkloosheid onder laagopgeleiden in onze stad?

Oorzaken

1. Externe concurrentie en verdringing: van buiten naar binnen – Uit het trickle down-onderzoek blijkt dat één van de belangrijkste oorzaken van de hoge lokale werkloosheid onder laagopgeleiden te wijten is aan het gebrek aan laaggeschoold werk in de regio. De eerdergenoemde aanwas van banen aan de onderkant is gepositioneerd binnen de stadsgrenzen van Leeuwarden, maar wordt gedeeltelijk door forenzen uit de regio ingenomen. Er is sprake van externe concurrentie en verdringing: van buiten naar binnen. Niet alle forenzen zijn lager opgeleid; hoe hoger opgeleid, hoe groter de bereidheid om te reizen.
2. Interne verdringing: van hoog naar laag – Een tweede factor, interne verdringing, is een andere belangrijke oorzaak van de hoge werkloosheid onder laagopgeleiden. In Leeuwarden werken relatief veel hoog- en middelbaar opgeleiden onder hun niveau. De mate van 'onder het niveau werken' loopt synchroon met de aanwezigheid van verdringing van hoog naar laag. Banen die geschikt zijn voor laagopgeleiden worden ingenomen door mensen op middelbaar niveau en banen die geschikt zijn voor middelbaar geschoolden wordt ingenomen door hooggekwalificeerden. Dit is te verklaren door twee factoren: (1) er zijn meer banen aan de onderkant dan banen aan de bovenkant en (2) er zijn meer mensen aan de bovenkant dan mensen aan de onderkant. De interne verdringing wordt ook versterkt door het feit dat er veel studenten in Leeuwarden wonen en werken. Studenten werken ook vaak onder hun niveau in bijvoorbeeld de horeca.

Uitdagingen en (beleids)oplossingen

De gemeente Leeuwarden staat dus voor twee grote uitdagingen. Ten eerste blijkt uit het onderzoek dat er te weinig laaggeschoold werk in de regio is waardoor veel mensen uit de regio werkzaam zijn in de stad. Daarnaast is er een tekort aan hooggeschoold werk waardoor veel hoogopgeleiden de banen van middenbaar opgeleiden innemen en op hun beurt de middenbaar opgeleiden de banen van laagopgeleiden.

Om deze uitdagingen aan te gaan voeren we vanuit de gemeente Leeuwarden beleid gericht op de groei van werkgelegenheid voor hoog- en laagopgeleiden. Het trickle down-onderzoek bevestigt dat we met de goede dingen bezig zijn en dat we deze lijn moeten continueren. Om meer banen voor hoogopgeleiden te creëren zetten we in Leeuwarden onder andere in op topsectoren en hoogwaardige werkgelegenheid gerelateerd aan 'water, melk en innovatie'. Naast de inzet op het vergroten van banen voor hoogopgeleiden stimuleren we *reshoring* van laaggeschoold werk. Hierbij zetten we sterk in op positionering in de regio. Ten slotte maken we ons sterk voor het koppelen van laaggeschoold werk aan laaggeschoolden. We proberen werkgevers zover te krijgen dat ze geen hoogopgeleiden aannemen voor lager geschoold werk om op deze manier de verdringing op de arbeidsmarkt te beperken. Dit doen we in gesprekken die we vanuit de afdelingen Economische Zaken en Sociale Zaken met werkgevers voeren. Er wordt hierbij ingezet op *jobcarving* waardoor er ook weer werk beschikbaar komt voor laagopgeleiden.

4 Verschillen tussen de steden

4.1 Delft

Delft heeft met 47% een relatief groot aandeel hoogopgeleiden onder de beroepsbevolking wat een positieve bijdrage levert aan het aantal banen in de stad waarvoor geen of een laag opleidingsniveau is vereist. Mede hierdoor is het aantal banen voor laagopgeleiden hoger dan de laagopgeleide beroepsbevolking in de stad en is deze verhouding ook gunstiger dan gemiddeld in de Nederlandse steden. Toch is de werkloosheid onder laagopgeleiden met 11% hoger dan gemiddeld in de Nederlandse steden (9,6%).

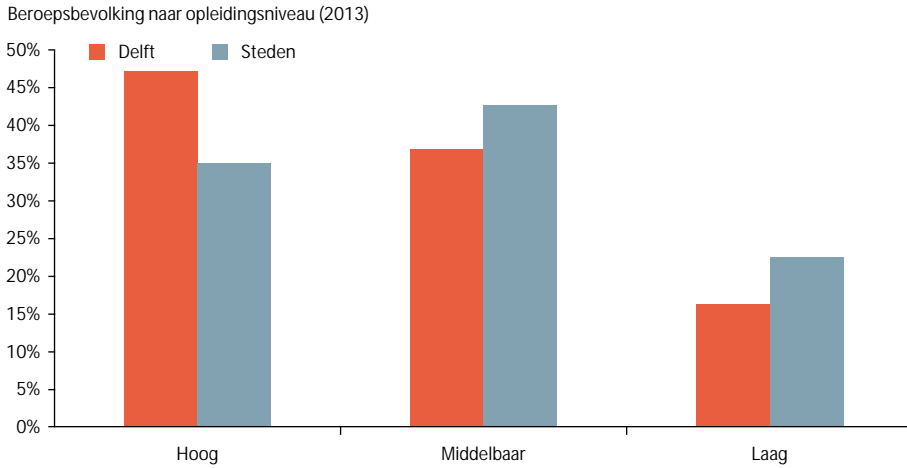
Op de eerste plaats komt dat omdat Delft niet profiteert van de ligging nabij grote steden als Rotterdam en Den Haag. Hoewel er veel banen voor laagopgeleiden zijn in Rotterdam en Den Haag wonen er (nog) meer laagopgeleiden in de regio. Dit zorgt ervoor dat laagopgeleiden in Delft niet profiteren van de nabijheid van een grote stad. De ligging nabij een grote stad

zorgt voor laagopgeleiden in Delft niet voor meer kansen op de arbeidsmarkt, maar juist voor extra concurrentie (zie ook figuur 2.3). Hiermee wijkt Delft (en de zogenoemde Zuidvleugel van de Randstad) af van de Noordvleugel waar laagopgeleiden in (kleinere) steden zoals Zaanstad en Haarlem juist profiteren van de ligging nabij de grotere stad Amsterdam.

Op de tweede plaats wordt een deel van de banen voor laagopgeleiden ingenomen door middelbaar en hoogopgeleiden die onder hun niveau werken. Deze mate van verdringing is echter lager dan gemiddeld in de Nederlandse steden. Dit komt doordat de kans op werk (op het 'eigen' niveau) voor middelbaar en hoogopgeleiden in Delft groter is dan gemiddeld. Daar staat tegenover dat Delft een relatief grote studentenpopulatie heeft die op een andere manier waarschijnlijk wel voor verdringing van laagopgeleiden op de arbeids-

markt zorgt. Bijvoorbeeld via een bijbaan met een beperkt aantal uren of zwart werken in een beroep waarvoor geen of een laag opleidingsniveau is vereist.

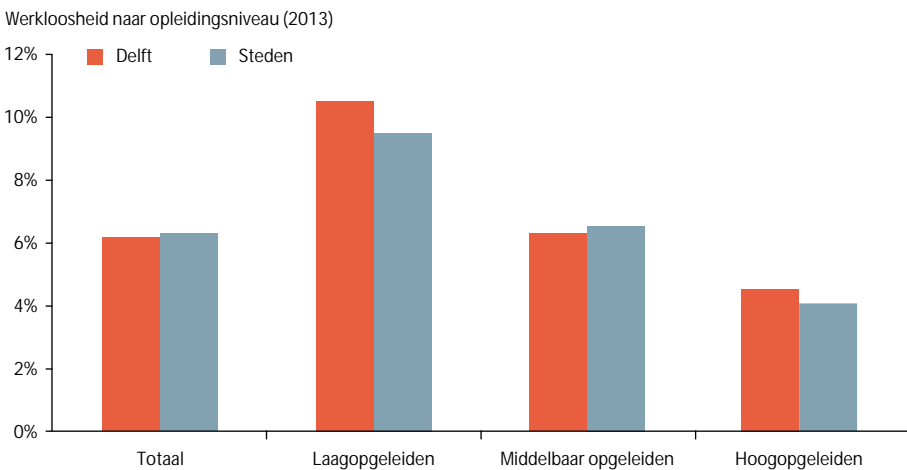
Figuur 4.1 Delft heeft relatief veel hoogopgeleiden en weinig laagopgeleiden ...

34

Bron: CBS, bewerking Atlas voor gemeenten

Figuur 4.2 ... maar de werkloosheid onder laagopgeleiden is relatief hoog.

Bron: CBS, bewerking Atlas voor gemeenten

4.2 Zaanstad

Het aandeel hoogopgeleiden is in Zaanstad met 27% kleiner dan gemiddeld in de Nederlandse steden. Mede hierdoor zijn er in de stad relatief weinig banen voor laagopgeleiden ten opzichte van het aantal laagopgeleiden. Het streven van Zaanstad om meer hoogopgeleiden aan zich te binden lijkt vanuit het perspectief van het stimuleren van werkgelegenheid voor laagopgeleiden dan ook zinvol. Ondanks het relatief geringe aantal banen voor laagopgeleiden in de stad zelf is de werkloosheid onder laagopgeleiden met 7,9% wel lager dan gemiddeld in de Nederlandse steden (9,6%).

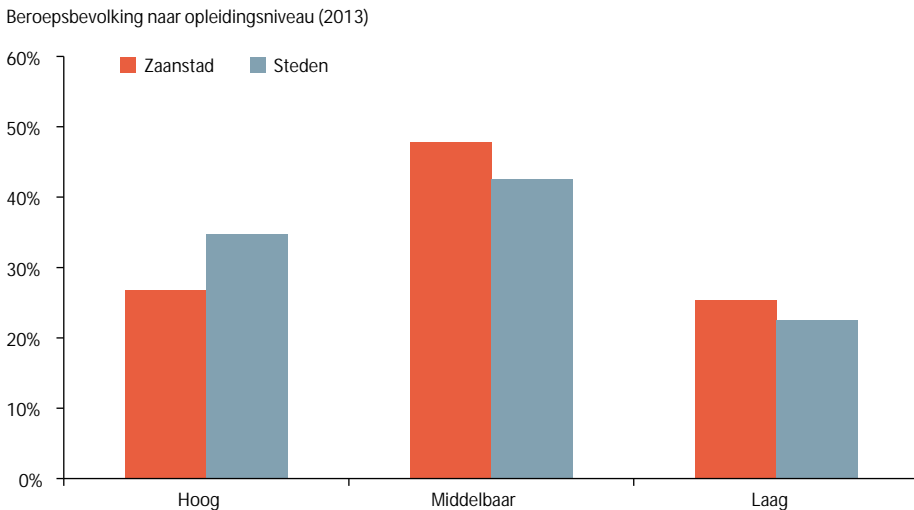
Dat komt vooral omdat er in de omgeving van Zaanstad, onder andere in Amsterdam en Haarlemmermeer, relatief veel banen voor laagopgeleiden zijn. Omdat de arbeidsmarkt een regionale markt is hebben laagopgeleiden in Zaanstad daardoor, ondanks het beperkte

aantal banen in de stad zelf, toch een vergelijkbare kans op werk als gemiddeld in de Nederlandse steden (zie figuur 2.3). Laagopgeleiden in Zaanstad profiteren hiermee van de ligging nabij een grote(re) stad, net als laagopgeleiden in Haarlem.

Een deel van deze banen voor laagopgeleiden wordt echter ingenomen door middelbaar en hoogopgeleiden. De mate van verdringing is in Zaanstad zelf lager dan gemiddeld, maar in de regio juist hoger dan gemiddeld. De relatief lage werkloosheid onder laagopgeleiden in Zaanstad hangt hiernaast ook samen met de kenmerken van de laagopgeleide beroepsbevolking. Weliswaar is het aandeel niet-westerse allochtonen onder de laagopgeleide beroepsbevolking relatief groot, maar het aandeel laagst-opgeleiden in de beroepsbevolking is juist relatief klein.

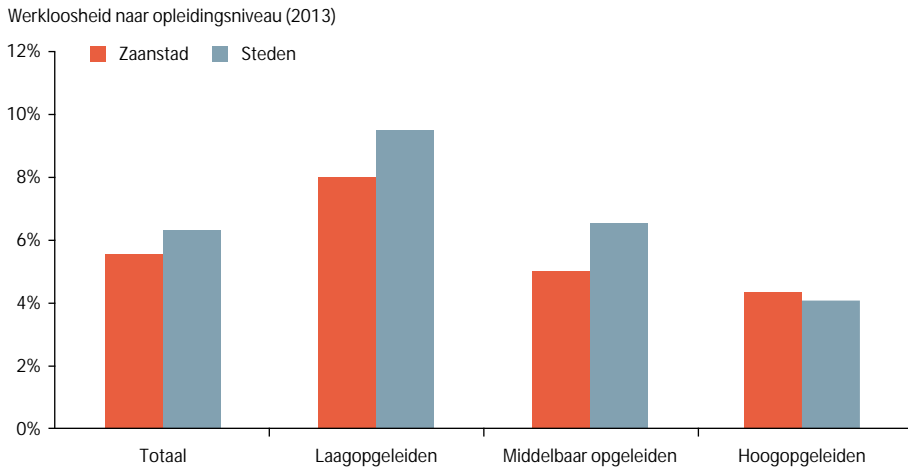
35

Figuur 4.3 Zaanstad heeft relatief weinig hoogopgeleiden ...

Bron: CBS, bewerking Atlas voor gemeenten

Figuur 4.4 ... maar de werkloosheid onder laagopgeleiden is benedengemiddeld.

Bron: CBS, bewerking Atlas voor gemeenten

4.3 Haarlem

36

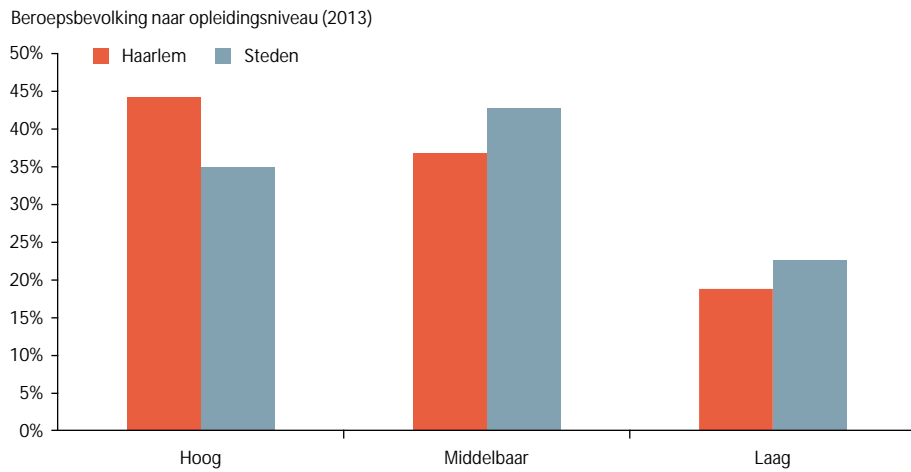
Haarlem behoort tot de meest aantrekkelijke steden voor hoogopgeleiden in Nederland. Niet alleen is het aandeel hoogopgeleiden in de beroepsbevolking met 44% bovengemiddeld, maar dit aandeel is de afgelopen jaren ook meer gegroeid dan gemiddeld in de Nederlandse steden. Deze toename van het aandeel hoogopgeleiden heeft voor een groei van het aantal banen voor laagopgeleiden gezorgd. Toch is het aantal banen voor laagopgeleiden gering ten opzichte van het aantal laagopgeleiden in de beroepsbevolking. Dat hangt mede samen met het 'traditioneel' beperkte aantal banen (ongeacht het vereiste opleidingsniveau) ten opzichte van het aantal inwoners in Haarlem. Haarlem is meer een woonstad dan een werkstad.

Ondanks deze relatief kleine kans op werk in de stad zelf is de werkloosheid onder laagopgeleiden met 7,2% lager dan gemiddeld in de Nederlandse steden (9,6%). Dat komt vooral omdat er – net als bij Zaanstad – in de

omgeving van Haarlem relatief veel banen voor laagopgeleiden zijn, onder andere in Amsterdam en Haarlemmermeer. Hoewel Haarlem er dus in slaagt om relatief veel hoogopgeleiden aan zich te binden, en daarmee indirect meer banen op elementair of lager niveau creëert, zorgt vooral het aanbod van banen in de omgeving van Haarlem ervoor dat laagopgeleiden een bovengemiddelde kans op werk hebben.

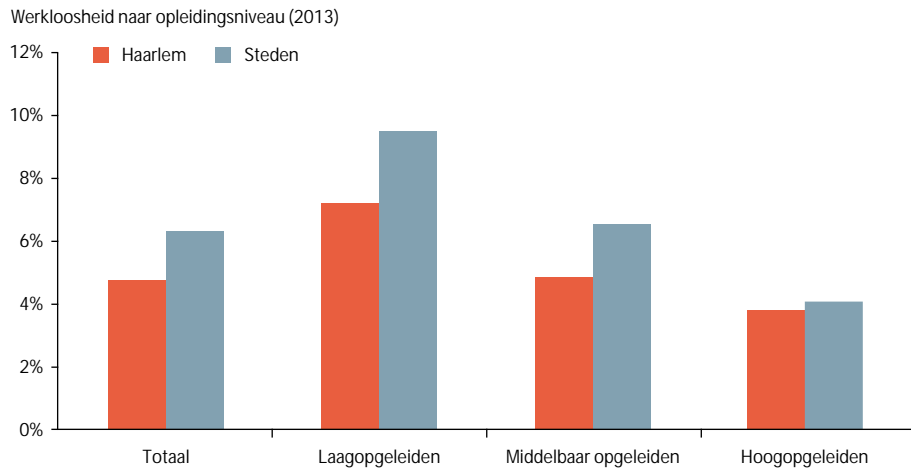
Wel is het zo dat een bovengemiddeld deel van deze banen voor laagopgeleiden wordt ingevuld door middelbaar of hoogopgeleiden. Ook zijn er in Haarlem relatief veel niet-westerse allochtonen en laagst-opgeleiden onder de laagopgeleide beroepsbevolking, wat samenhangt met een hogere werkloosheid. Daar staat tegenover dat Haarlem geen echte studentenstad is waardoor er waarschijnlijk – in tegenstelling tot bijvoorbeeld Delft of Leeuwarden – slechts in beperkte mate sprake is van verdringing door studenten met een bijbaan.

Figuur 4.5 Het aandeel hoogopgeleiden in Haarlem is bovengemiddeld ...

Bron: CBS, bewerking Atlas voor gemeenten

Figuur 4.6 ... en de werkloosheid lager dan gemiddeld.

Bron: CBS, bewerking Atlas voor gemeenten

4.4 Leeuwarden

Met 41% hoogopgeleiden onder de beroepsbevolking is Leeuwarden een relatief aantrekkelijke stad voor hoogopgeleiden. Bovendien is dit aandeel de afgelopen jaren toegenomen. Mede hierdoor zijn er in de stad relatief veel banen voor laagopgeleiden. Het aantal banen waarvoor geen of een lage opleiding is vereist is fors hoger dan het aantal laagopgeleiden in de stad. Toch is de werkloosheid onder laagopgeleiden met 11,3% hoger dan gemiddeld in de Nederlandse steden.

Dat komt vooral door het gebrek aan werk (voor laagopgeleiden) in de omgeving van Leeuwarden. Hierdoor concurreren laagopgeleiden uit de omliggende gemeenten met laagopgeleiden uit Leeuwarden om de banen in de stad. De kans op werk neemt zodoende voor de laagopgeleide inwoners van Leeuwarden fors af (zie figuur 2.3). In tegenstelling tot bijvoorbeeld Haarlem en Zaanstad waar laagopgeleiden profiteren van de regionale ligging nabij Amsterdam, zorgt de functie van Leeuwarden als stedelijk centrum voor Friesland er juist voor dat de kans op werk voor laagopgeleiden in de stad zelf kleiner wordt.

Daarnaast is de mate van verdringing in Leeuwarden hoger dan gemiddeld in de Nederlandse steden. Relatief veel banen voor laagopgeleiden worden in de praktijk ingevuld door middelbaar of hoogopgeleiden. De hoge mate van verdringing hangt onder andere samen met de relatief kleine kans op werk voor middelbaar en hoogopgeleiden. Dat de werkloosheid onder hoogopgeleiden rond het gemiddelde ligt, komt dus doordat een deel van deze hoogopgeleiden onder zijn of haar niveau werkt.

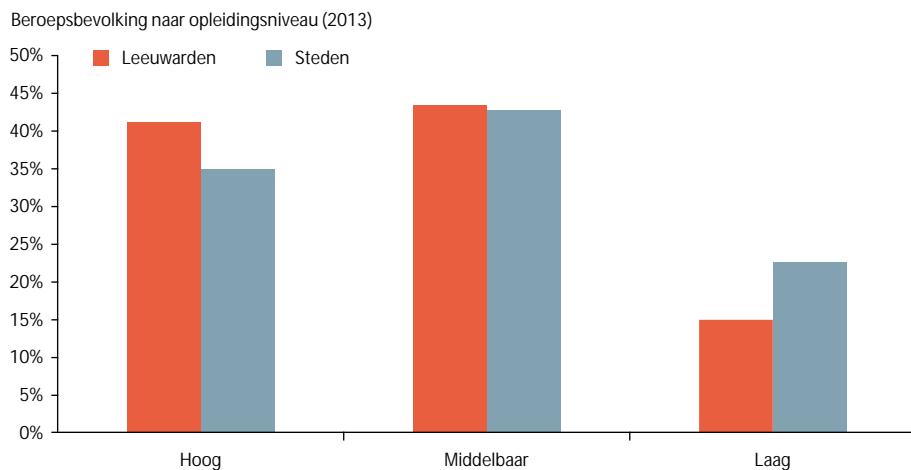
Hoewel er in de stad Leeuwarden ten opzichte van het aantal (in Leeuwarden wonende) laagopgeleiden dus veel banen voor laagopgeleiden zijn, wordt de kans op werk voor deze laagopgeleiden uiteindelijk dus sterk verkleind door de ligging in een regio met weinig werk en door verdringing door middelbaar en hoogopgeleiden. Daarnaast zorgt de relatief grote studentenpopulatie in Leeuwarden waarschijnlijk voor extra verdringing op de arbeidsmarkt.

4.5 Arnhem

Arnhem heeft met 44% hoogopgeleiden in de beroepsbevolking een bovengemiddelde aantrekkingskracht op hoogopgeleiden, wat een positief effect heeft op het aantal banen in de stad voor laagopgeleiden. Mede hierdoor is het aantal banen voor laagopgeleiden in de stad hoger dan gemiddeld in de Nederlandse steden. Toch is de werkloosheid onder laagopgeleiden (maar ook onder middelbaar en hoogopgeleiden) hoger dan gemiddeld. Ook is sinds 2010 de werkloosheid onder laagopgeleiden in Arnhem meer toegenomen dan in de andere steden.

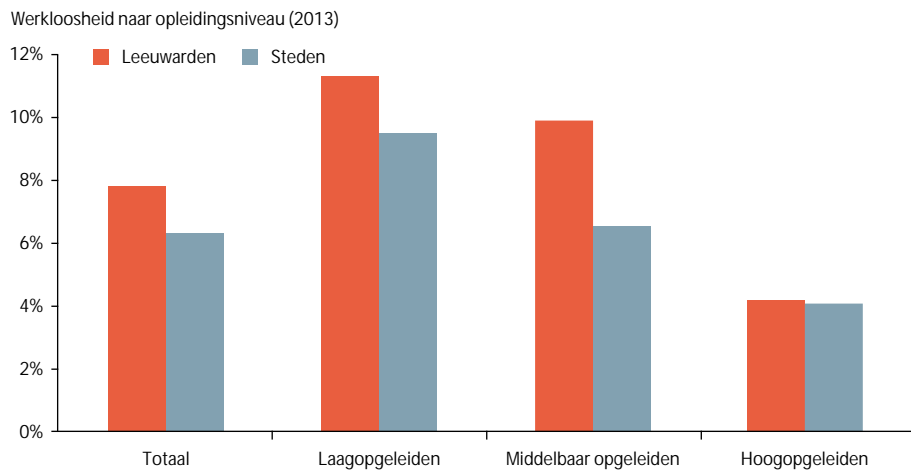
Voor een deel komt dat omdat Arnhem in een omgeving ligt waar meer laagopgeleiden wonen dan dat er banen voor laagopgeleiden zijn. Omdat de arbeidsmarkt een regionale markt is, leidt de concurrentie van laagopgeleiden van buiten de stad tot minder kans op werk voor laagopgeleiden in Arnhem (zie figuur 2.3). Daarnaast is de mate van verdringing (iets) hoger dan gemiddeld in de Nederlandse steden; relatief veel banen voor laagopgeleiden worden ingevuld door middelbaar of hoogopgeleiden. Dit hangt mogelijk samen met de benedengemiddelde kansen op de arbeidsmarkt voor middelbaar en hoog-

Figuur 4.7 Leeuwarden heeft een bovengemiddeld aandeel hoogopgeleiden ...

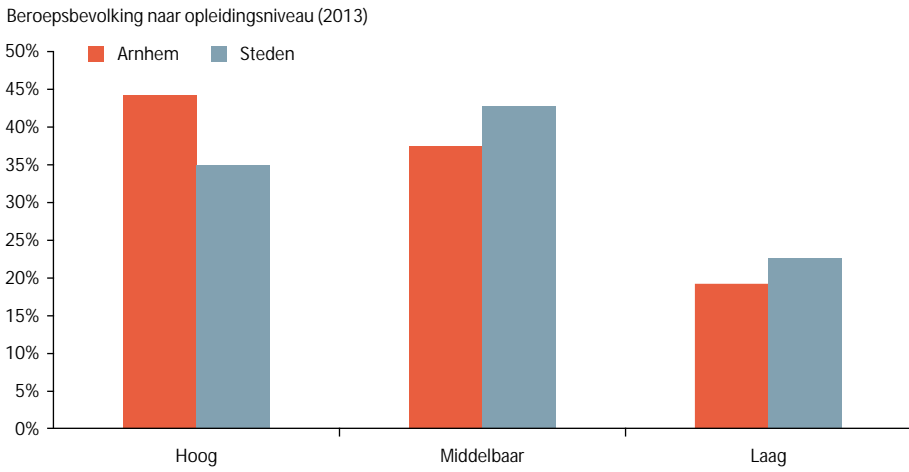
Bron: CBS, bewerking Atlas voor gemeenten

Figuur 4.8 ... maar de werkloosheid onder laag- (en middelbaar) opgeleiden is hoger dan gemiddeld.

Bron: CBS, bewerking Atlas voor gemeenten

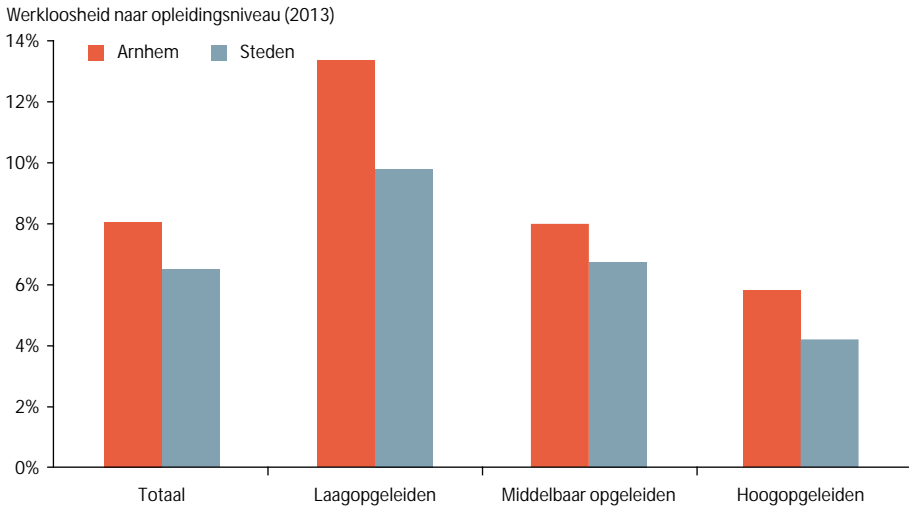
Figuur 4.9 Arnhem heeft een bovengemiddeld aandeel hoogopgeleiden ...

Bron: CBS, bewerking Atlas voor gemeenten

Figuur 4.10 ... en een bovengemiddelde werkloosheid onder laagopgeleiden (en andere opleidingsniveaus).

40

Bron: CBS, bewerking Atlas voor gemeenten

opgeleiden. De banen voor laagopgeleiden die het gevolg zijn van de toename van het aandeel hoogopgeleiden worden dus voor een deel ook weer ingevuld door deze (middelbaar en) hoogopgeleiden.

Daarnaast is de samenstelling van de laagopgeleide beroepsbevolking relatief ongunstig. Het aandeel niet-westerse allochtonen en laagst-opgeleiden in de laagopgeleide bevolking is groter dan gemiddeld in de Nederlandse steden. Arnhem heeft hiernaast meer studenten in de stad wonen ten opzichte van de laagopgeleide beroepsbevolking dan gemiddeld in de Nederlandse steden. Het is zeer waarschijnlijk dat een deel van deze studenten een (al dan niet zwarte) bijbaan heeft waarvoor in principe geen of een lage opleiding vereist is. Hiermee zorgt de studentenpopulatie in Arnhem waarschijnlijk voor extra verdringing.

Trickle down in de stad

Trickle down in Zaanstad

Gemeente Zaanstad, Eric van Straten

Aanleiding

Zaanstad is het oudste industriegebied van Nederland en de structuur van de werkgelegenheid is daardoor sterk beïnvloed. Aanvankelijk was er veel laaggeschoolde arbeid, maar door automatisering en verplaatsing van activiteiten naar het buitenland is dat de afgelopen jaren ook sterk teruggelopen. Niettemin is de werkloosheid onder laaggeschoolden in Zaanstad relatief laag, en dat intrigerende gegeven was voor Zaanstad mede aanleiding om deel te nemen aan het trickle down-onderzoek. Om inzicht te krijgen in de mechanismen die in onze lokale en regionale arbeidsmarkt blijkbaar actief zijn. Daarnaast heeft het gemeentebestuur de ambitie om kapitaalkrachtiger bevolkingsgroepen, en daarmee ook hoogopgeleiden, te verleiden zich in Zaanstad te vestigen door hier ook hoogwaardige werkgelegenheid te creëren. We zijn nieuwsgierig naar het antwoord op de vraag of het

aantrekken van hoogopgeleiden zich uiteindelijk ook terugbetaalt in de vorm van meer werkgelegenheid op lagere niveaus.

43

Inzichten

Het onderzoek stelt vast dat de trickle down-theorie ook in Zaanstad opgeld doet en dat ook hier sprake is van het doorsijpelen van de bestedingen van hoogopgeleiden naar de banen voor laagopgeleiden. De onderzoekers hebben berekend dat in Zaanstad honderd extra hoogopgeleiden voor bijna acht extra banen voor laagopgeleiden zorgen. Het is aan de politiek om dat rendement op waarde te beoordelen, maar voor de onderzoekers is het aanleiding om te stellen dat het streven van Zaanstad om meer hoogopgeleiden aan zich te binden, vanuit het perspectief van het stimuleren van werkgelegenheid voor laagopgeleiden, zinvol lijkt. Dat is een hart onder de riem.

Het feit dat de werkloosheid onder laag- opgeleiden in Zaanstad relatief laag is, zeker gezien het afstoten van laaggeschoold werk uit de industrie in de afgelopen decennia, blijkt vooral te danken aan de beschikbaarheid van laaggeschoold werk in de omgeving van Zaanstad, in het bijzonder Amsterdam. Dat Zaanstad veel woon-werkverkeer heeft was uiteraard bekend, maar dat dit ook per saldo bijdraagt aan lagere werkloosheid is een positief punt. Eens te meer omdat het ook iets zegt over de kwaliteit van de vervoers-systemen in en rond de stad, immers: die laag-geschoolde banen moeten behalve beschikbaar ook goed bereikbaar zijn, en dat is blijkbaar het geval.

Het trickle down-onderzoek biedt dus een aantal antwoorden, maar werpt – zoals een goed onderzoek betaamt – ook nieuwe vragen op. De uitdaging voor de gemeente Zaanstad is om de opgedane kennis zinvol in te zetten en de nieuwe vraagstukken op een juiste manier aan te pakken.

Uitdagingen en (beleids)oplossingen

44

Het onderzoek toont aan dat Zaanstad goed geïntegreerd is in het regionale *daily urban system*. Tegelijkertijd laat de verwevenheid van de Zaanse arbeidsmarkt met die van de buurgemeenten ons nog eens zien dat het formuleren van zinvol arbeidsmarktbeleid bij uitstek een regionale aangelegenheid is. De geconstateerde goede bereikbaarheid heeft overigens ook een omgekeerd effect. Wanneer laaggeschoolden hun werk ook vanuit Zaanstad prima kunnen bereiken, kan dat voor hen een extra stimulans zijn om in Zaanstad te gaan wonen, vooral omdat de woningen in Zaanstad gemiddeld goedkoper zijn dan in Amsterdam. De vraag is hoe dat effect zich verhoudt tot de eerder genoemde ambitie om ook hogergeschoolden aan te trekken. Ook in dat opzicht heeft het onderzoek ons aan het denken gezet.

5 Samenvatting en conclusie

Steden met meer hoogopgeleiden bieden meer economische kansen voor laagopgeleiden. Omdat er in die steden simpelweg minder laagopgeleiden zijn. Maar ook omdat in steden waar het aandeel hoogopgeleiden onder de bevolking groeit, ook het aantal banen voor laagopgeleiden toeneemt. De bestedingen van hoogopgeleiden aan consumentendiensten worden meestal als het drijvende mechanisme achter het fenomeen van trickle down gezien. Een analyse op sectorniveau laat zien dat dit effect zich in Nederland vooral heeft voorgedaan in de consumentendiensten die gericht zijn op vrijetijdsbesteding: cafés en (koffie)barretjes, restaurants en culturele instellingen.

Meer banen voor laagopgeleiden in de stad leiden echter niet een-op-een tot minder werkloosheid onder de laagopgeleiden in de stad. Het is bijvoorbeeld denkbaar dat een laagopgeleide werkloze van buiten de stad de

extra baan gaat vervullen. De werking van de arbeidsmarkt houdt immers niet op bij de grenzen van de stad; veel mensen die buiten de stad wonen, werken in de stad, en omgekeerd. Afhankelijk van de kenmerken van de regionale arbeidsmarkt heeft een laagopgeleide in de stad 'last' van concurrentie van laagopgeleiden uit de omgeving (bijvoorbeeld in Leeuwarden, Delft en Arnhem) of profiteert een laagopgeleide juist van het banenaanbod in de omgeving (Haarlem en Zaanstad). Meer banen voor laagopgeleiden in een stad zorgen dus voor meer kans op werk voor laagopgeleiden in de stad, maar ook voor de laagopgeleiden in de omgeving.

Meer kans op werk voor de laagopgeleiden in de steden hangt logischerwijze samen met een lagere werkloosheid onder die laagopgeleiden. Die samenhang is echter kleiner dan verwacht. Dat komt onder andere door

verdringing: mensen met een middelbare of hoge opleiding die onder hun niveau werken, en zo de laagopgeleiden van de arbeidsmarkt duwen. Dat betekent dat als steden erin slagen meer hoogopgeleiden aan zich te binden, dit weliswaar leidt tot meer banen op elementair of lager niveau, maar dat dit niet automatisch leidt tot minder werkloosheid onder de laagopgeleiden in de stad. Afhankelijk van de arbeidsmarktomstandigheden zal een deel van deze banen namelijk weer worden ingenomen door mensen van buiten de stad en/of middelbaar of hoogopgeleiden die onder hun niveau werken.

48 Dit betekent echter niet dat het inzetten op het binden van hoogopgeleiden geen zinvol beleid is. Zonder die hoogopgeleiden waren er immers (nog) minder banen aan de onderkant van de arbeidsmarkt geweest. Het betekent wel dat aanpalend beleid nodig is; de economische kansen die de aantrekkelijke stad biedt, sijpelen immers niet automatisch door naar de onderkant van de arbeidsmarkt. Met aanpalend beleid zou kunnen worden geprobeerd om de factoren die dat doorsijpelen belemmeren weg te nemen. Door het regionale karakter van de arbeidsmarkt ligt hierbij samenwerking tussen steden en omliggende gemeenten voor de hand.

De kansen voor beleid liggen zowel aan de vraag- als aanbodkant van de arbeidsmarkt. Aan de aanbodkant zouden laagopgeleiden meer concurrerend kunnen worden gemaakt, door hun kwaliteit te vergroten (onderwijs) of hun kosten te verlagen (afschaffen minimumloon). Aan de vraagkant zou kunnen worden gezorgd voor meer hoogwaardig werk, zodat hoogopgeleiden niet gedwongen worden om onder hun niveau te werken. Ook handhaving op zwartwerkende studenten in de horeca kan helpen, en het stimuleren van de 'witte

werkster' door bijvoorbeeld de invoering van dienstencheques. En tot slot zouden studenten kunnen worden ontmoedigd om naast hun studie te gaan werken. Want alleen dan sijpelt het door in de aantrekkelijke stad, en kunnen ook mensen aan de onderkant van de arbeidsmarkt profiteren van de kansen die de stad biedt.

Beschrijving indicatoren

Bevolking

De totale omvang van de bevolking in de gemeente (bron: CBS/GBA).

Potentiële beroepsbevolking

Het aantal inwoners van 15 tot en met 64 jaar (bron: CBS/GBA).

Beroepsbevolking

Het aantal inwoners van 15 tot en met 64 jaar dat (naar eigen zeggen) kan en wil werken (bron: CBS/EBB). Dat zijn alle mensen (tussen de 15 en 64 jaar), met uitzondering van arbeidsongeschikten, mensen die niet willen werken omdat ze naar school gaan of studeren, of omdat ze met vervroegd pensioen zijn of om andere redenen vrijwillig buiten het arbeidsproces blijven. Omdat de feitelijke beroepsbevolking gebaseerd is op een enquête (EBB) is er gerekend met driejaars-gemiddelden om de schommelingen die niet het gevolg zijn van de feitelijke ontwikkelingen, maar voortkomen uit de (beperkte) omvang van de steekproef, te beperken.

Hoogopgeleiden

Het aantal personen met een hoge opleiding: hbo en wo (bron: CBS/EBB). Onder hoger onderwijs vallen alle opleidingen op niveau 5, 6 en 7 van de SOI: hbo- en universitaire opleidingen en oudere beroepsopleidingen die daarmee vergelijkbaar zijn. Cijfers hebben betrekking op driejaarsgemiddelden en de beroepsbevolking.

Middelbaar opgeleiden

Het aantal personen met een middelbare opleiding (bron: CBS/EBB). Onder middelbaar onderwijs vallen opleidingen op het niveau 4 van de SOI: de tweede fase van het middelbaar onderwijs (de bovenbouw van havo en vwo) en opleidingen vergelijkbaar met mbo 2, 3 en 4. Cijfers hebben betrekking op driejaarsgemiddelden en de beroepsbevolking.

Laagopgeleiden

Het aantal personen dat maximaal een lagere opleiding heeft afgerond. Onder lager onderwijs vallen de opleidingen op niveau 1, 2 en 3 van de SOI. Dit is het basisonderwijs, de eerste fase van het middelbaar onderwijs: lbo, vbo, vmbo, mavo en de eerste drie jaren van havo en vwo en het laagste niveau van het beroeps-onderwijs. Cijfers hebben betrekking op driejaars-gemiddelden en de beroepsbevolking.

Banen voor hoogopgeleiden

Het aantal banen met beroepsniveau hogere of wetenschappelijke beroepen (niveau o.b.v. Beroepen-classificatie 1992 (SBC 1992)). Als bron is hiervoor is het driejaarsgemiddelde van het aantal werkenden naar beroepsniveau per werkgemeente (eerste werkkring) op basis van de EBB (CBS) genomen.

Banen voor middelbaar opgeleiden

Het aantal banen met beroepsniveau middelbare beroepen (niveau o.b.v. Beroepenclassificatie 1992 (SBC 1992)). Als bron is hiervoor is het driejaarsgemiddelde van het aantal werkenden naar beroepsniveau per werkgemeente (eerste werkkring) op basis van de EBB (CBS) genomen.

Banen voor laagopgeleiden

Het aantal banen met beroepsniveau lagere beroepen (niveau o.b.v. Beroepenclassificatie 1992 (SBC 1992)). Als bron is hiervoor is het driejaarsgemiddelde van het aantal werkenden naar beroepsniveau per werkgemeente (eerste werkkring) op basis van de EBB (CBS) genomen.

Banen in de detailhandel: 'fun'

Het aantal banen in de detailhandel die producten aanbieden die over het algemeen onder 'funshoppen' worden geschaard zoals kleding, schoenen, boekhandels (bron: Lisa).

Banen in de detailhandel: 'overig'

Het aantal banen in de detailhandel die overige producten (die niet tot funshoppen worden gerekend) aanbieden. Het gaat dan om food (inclusief supermarkten) en non-food (zoals apotheken, elektronica en woninginrichting) (bron: Lisa).

Banen in de horeca (exclusief hotels)

Het aantal banen in de horeca (bron: Lisa). Werkgelegenheid in hotels is hier buiten beschouwing gelaten omdat een bestedingseffect van hoog-opgeleiden in de hotels in de steden waar deze hoog-opgeleiden wonen niet aannemelijk is.

Cultuur & recreatie

Het aantal banen in culturele instellingen en bij aanbieders van overige recreatieve diensten (bioscopen, casino's en sportfaciliteiten, zoals fitness) (bron: Lisa).

Persoonlijke diensten

50

Het aantal banen in persoonlijke en huishoudelijke diensten (onder andere kinderopvang, huishoudelijke hulp (niet-zorg gerelateerd), wellness-activiteiten, kappers, en verhuur en reparatie van consumentengoederen) (bron: Lisa).

Kans op werk (totaal en naar opleidingsniveau)

Het aantal banen dat binnen een acceptabele reistijd te bereiken is vanuit een gemeente ten opzichte van het aantal mensen dat tot de beroepsbevolking behoort dat in principe voor deze banen in de markt is. Het aantal banen binnen acceptabele reistijd bestaat uit de banen in de gemeente zelf en het aantal banen dat zich in andere gemeenten bevindt, maar nog wel binnen een acceptabele reistijd voor (een deel van) de beroepsbevolking. Daarbij tellen banen die verder weg liggen minder zwaar mee dan banen dichtbij. De bereikbaarheid van banen is gebaseerd op de reistijdwaardering van Nederlandse werknemers en de werkelijke reistijden, rekening houdend met files. Op vergelijkbare wijze is berekend hoeveel mensen er – naast de beroepsbevolking in de gemeente – van

buiten de gemeente ook 'in de markt zijn' voor deze banen. De verhouding tussen deze twee indicatoren geeft de (relatieve) kans op werk weer. De kans op werk voor hoog-, middelbaar en laagopgeleiden is op dezelfde manier berekend en gaat uit van de banen op het respectievelijke beroepsniveau en de beroepsbevolking op het respectievelijke opleidingsniveau. Ook is hier rekening gehouden met de verschillen in reistijdwaardering naar opleidingsniveau (een hoog-opgeleide is gemiddeld bereid verder te reizen dan een laagopgeleide) (bron: Atlas voor gemeenten o.b.v. data CBS, ESRI, AVV).

Werkloosheid (totaal en naar opleidingsniveau)

Aantal werklozen als percentage van de beroepsbevolking (bron: CBS). Werkloosheid onder laag-, middelbaar en hoogopgeleiden is het aantal werklozen naar opleidingsniveau als percentage van de beroepsbevolking op dat opleidingsniveau.

Aandeel laagst opgeleiden

Het aantal mensen in de beroepsbevolking met als hoogst behaalde opleiding basisonderwijs als percentage van de totale laagopgeleide beroepsbevolking (bron: CBS).

Aandeel niet-westerse allochtonen binnen laagopgeleiden

Het aantal laagopgeleide niet-westerse allochtonen als percentage van de totale laagopgeleide beroepsbevolking (bron: CBS).

Aandeel 15-24-jarigen binnen laagopgeleiden

Aantal 15-24-jarigen in de beroepsbevolking met een lage opleiding als percentage van de totale laagopgeleide beroepsbevolking (bron: CBS).

Aandeel 25-34-jarigen binnen laagopgeleiden

Aantal 25-34-jarigen in de beroepsbevolking met een lage opleiding als percentage van de totale laagopgeleide beroepsbevolking (bron: CBS).

Aandeel 35-44-jarigen binnen laagopgeleiden

Aantal 35-44-jarigen in de beroepsbevolking met een lage opleiding als percentage van de totale laagopgeleide beroepsbevolking (bron: CBS).

Aandeel 55-64-jarigen binnen laagopgeleiden

Aantal 55-64-jarigen in de beroepsbevolking met een lage opleiding als percentage van de totale laagopgeleide beroepsbevolking (bron: CBS).

Eenoudergezinnen

Het aantal huishoudens met kinderen en slechts één ouder als percentage van alle huishoudens (bron: CBS).

Aandeel sociale huur

Het aantal sociale huurwoningen als percentage van alle woningen (bron: ministerie van BZK, SYSWOV).

Verdringing (mensen die werken onder hun niveau)

Het aantal banen waarvan het beroepsniveau (volgens de beroepenclassificatie SBC92) elementair of laag is, maar dat wordt ingevuld door mensen met een hoge of middelbare opleiding ten opzichte van de laagopgeleide beroepsbevolking (bron: CBS/EBB). Daarbij zijn niet alleen de banen in de eigen gemeente meegeteld, maar ook die in andere gemeenten voor zover ze binnen acceptabele reistijd liggen. Die banen zijn vervolgens gedeeld door het aantal mensen van 15 tot 64 jaar met een lage opleiding dat tot de beroepsbevolking hoort en binnen acceptabele reistijd van die banen woont. Het resultaat is de maat voor verdringing: het aantal banen binnen acceptabele reistijd in de elementaire en lagere beroepen dat wordt vervuld door mensen met een middelbare of hoge opleiding, als percentage van het totaal aantal laagopgeleiden in de beroepsbevolking.

Middelbare scholieren

Het aantal inwoners van 15 of ouder dat naar de middelbare school gaat ten opzichte van de laagopgeleide beroepsbevolking (bron: CBS).

Studenten (mbo, hbo en wo)

Het aantal inwoners van 15 of ouder dat naar naar het mbo, hbo of wo gaat ten opzichte van de laagopgeleide beroepsbevolking (bron: CBS).

Literatuurlijst

- Acemoglu, D. (1996) A Micro-foundation for Social Increasing Returns in Human Capital Accumulation, *The Quarterly Journal of Economics*, 111(3): 779-804.
- Blien, U., J. Südekum & K. Wolf (2006) Local employment growth in West Germany: A dynamic panel approach, *Labour Economics*, 13: 445-458.
- Botman, S.J. (2011) *Gewoon Schoonmaken. De troebele arbeidsrelaties in betaald huishoudelijk werk*. Proefschrift. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, Amsterdam Institute for Social Science Research.
- Büchel, F. & M. van Ham (2003) Over-education, regional labor markets, and spatial flexibility, *Journal of Urban Economics*, 53 (3): 482-493.
- Canton, E. (2009) Human capital externalities and proximity: Evidence from repeated cross-sectional data, *The Economist*, 157 (1): 79-105.
- Ciccone, A. & G. Peri (2006) Identifying human-capital externalities: Theory with applications, *Review of Economic Studies*, 73: 381-412.
- Edzes, A., L. Broersma, M. Hamersma & J. Van Dijk (2012) *Economische stijging laag-opgeleiden*. Den Haag: Platform31/Nicis Institute.
- Elhorst, J.P. (2003) The Mystery of Regional Unemployment Differentials: Theoretical and Empirical Explanations, *Journal of Economic Surveys*, 17: 709-748.
- Dijk, van J., A. Edzes & M. Hamersma (2013) Hebben laagopgeleide stedelingen nog wel perspectief? *Rooilijn*, 46 (6): 396-403.
- Florida, R. (2002) *The Rise of the Creative Class: and how it's transforming work, leisure, community and everyday life*. New York: Basic Books.
- Glaeser, E.L., J. Kolko & A. Saiz (2001) Consumer City, *Journal of Economic Geography*, 1 (1): 27-50.
- Kalsbeek, E. (2014) *Dienstverlening aan huis: wie betaalt de rekening? Advies commissie Dienstverlening aan huis*. Den Haag: Commissie Dienstverlening aan huis.
- Kaplanis, I. (2010) *Local human capital and its impact on local employment chances in Britain*. Spatial Economics Research Centre Discussion Papers, SERCDP0040. London: London School of Economics and Political Science.
- Marlet, G. (2009) *De aantrekkelijke stad. Moderne locatietheorieën en de aantrekkingskracht van Nederlandse steden*. Nijmegen: VOC Uitgevers.
- Marlet, G. & C. van Woerkens (2007) *Op weg naar Early Warning. Omvang, oorzaak en ontwikkeling van problemen in de wijk*. Utrecht: Atlas voor gemeenten.
- Marlet, G. & C. van Woerkens (2014) *De nieuwe gemeentekaart van Nederland*. Nijmegen: VOC Uitgevers.
- Marlet, G., R. Ponds, C. van Woerkens & R. Zwart (2014) Participatie en de klantenkring van gemeenten. In: *Atlas voor gemeenten 2014* (Marlet, G. & C. van Woerkens). Nijmegen: VOC Uitgevers.
- Mazzolari, F. & G. Ragusa (2013) Spillovers from high-skill consumption to low-skill labor markets, *The Review of Economics and Statistics*, 95 (1): 74-86.
- McGuinness, S. (2006) Over-education in the labour market, *Journal of Economic Surveys*, 20 (3): 387-418.
- Moretti, E. (2004) Human capital externalities in cities. In: V. Henderson & J. Thisse, *Handbook of Urban and Regional Economics 4*. Amsterdam: Elsevier.

Nes, van P., J. Gravesteijn-Ligthelm & L. van den Boom (2004) *De markt voor persoonlijke dienstverlening*. Rotterdam: SEOR.

Poelhekke, S. (2013) Human capital and employment growth in German metropolitan areas: new evidence, *Regional Studies*, 47(2): 245-263.

Schlitte, F. (2012) Local human capital, segregation by skill, and skill-specific employment growth, *Papers in Regional Science*, 91: 85-106.

Shapiro, M. (2006) Smart cities: quality of life, productivity, and the growth effects of human capital, *The Review of Economics and Statistics*, 88 (2): 324-335.

54

Südekum, J. (2008) Convergence of the skill composition across German regions, *Regional Science and Urban Economics*, 38 (2): 148-159.

Weel, ter B., A. Van der Horst & G. Gelauff (2010) *The Netherlands in 2040*. Den Haag: Centraal Planbureau.

Over de auteurs

Roderik Ponds is onderzoeker bij Atlas voor gemeenten en tevens verbonden aan de faculteit Economie en Bedrijfskunde van de Rijksuniversiteit Groningen. Hij studeerde Internationale Economie en Economische Geografie aan de Universiteit Utrecht en promoveerde bij dezelfde Universiteit op een proefschrift naar de relatie tussen (kennis)netwerken en regionale innovatie. Voordat hij bij Atlas voor gemeenten is gaan werken heeft hij als onderzoeker economie gewerkt bij het Ruimtelijke Planbureau (inmiddels Planbureau voor de Leefomgeving) en als research associate bij Roland Berger Strategy Consultants.

Gerard Marlet studeerde Economische Geschiedenis aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Na zijn studie werkte hij vele jaren bij NYFER. In 2003 richtte hij samen met Clemens van Woerkens Atlas voor gemeenten op. Sindsdien richt hij zich op ruimtelijk economisch onderzoek naar de ontwikkeling van wijken, steden en regio's in Nederland. Hij is tevens verbonden aan de faculteit Economie en Bedrijfskunde van de Rijksuniversiteit Groningen en aan de Utrecht School of Economics, Universiteit Utrecht waar hij ook is gepromoveerd over 'de aantrekkelijke stad'.

Clemens van Woerkens studeerde experimentele natuurkunde aan de Universiteit Leiden en promoveerde op dit gebied bij dezelfde universiteit. Na afronding van zijn proefschrift over vloeibaar helium, richtte hij zijn aandacht op sociaal-economisch onderzoek. Sinds 2003 doet hij onderzoek bij Atlas voor gemeenten. Daar is hij onder ander verantwoordelijk voor het ontwikkelen van kwantitatieve methodes en modellen waarmee de ruimtelijk-economische ontwikkeling binnen Nederland inzichtelijk kan worden gemaakt en verklaard.

Projectconsortium

Binnen het onderzoeksprogramma 'Kennis voor Krachtige Steden' van Platform31 is in meer dan zestig uiteenlopende projecten onderzoek gedaan naar stedelijke en

regionale vraagstukken. Deze publicatie is het resultaat van het trickle down-onderzoek uitgevoerd door de Rijksuniversiteit Groningen/Atlas voor gemeenten. Ieder onderzoek binnen het 'Kennis voor Krachtige Steden'-

programma wordt uitgevoerd in een consortium van onderzoekers en stedelijke partijen. Vanuit de praktijk zijn de gemeenten Arnhem, Delft, Haarlem, Leeuwarden en Zaanstad bij dit onderzoek betrokken geweest.

Colofon

Een samenwerking van:

Rijksuniversiteit Groningen

Atlas voor gemeenten

Platform31

Uitgave

PLATFORM31

Platform31

Postbus 30833

2500 GV Den Haag

070 - 302 84 84

info@platform31.nl

www.platform31.nl

Auteurs

Roderik Ponds

Gerard Marlet

Clemens van Woerkens

Tekst- en eindredactie

Willy van de Riet, Nootdorp

Beeld

Omslag: Delft marketing

Binnenwerk: Rotterdam marketing

p. 6; Wouter Keuris p. 10; Delft

marketing p. 18, 22; Gemeente

Leeuwarden p. 28; Marco Nood

p. 32; Mike Bink p. 42; Robert van

Nimwegen p. 46

Opmaak

az grafisch serviceburo bv

Druk

Platform P

Oplage 250

April 2015

© Platform31

ISBN 978-94-91711-31-2

59

Deze publicatie staat in het teken van het *trickle down*-effect: in hoeverre zorgen hoogopgeleiden voor banen voor laagopgeleiden en neemt daardoor de werkloosheid onder laagopgeleiden af? Dit onderzoek – in samenwerking met de steden Arnhem, Delft, Haarlem, Leeuwarden en Zaanstad – laat zien dat een groei van het aantal hoogopgeleiden in een stad weliswaar tot meer banen voor laagopgeleiden in die stad leidt, maar ook dat dit niet één-op-één zorgt voor een lagere werkloosheid onder laagopgeleiden zorgt.

Dit kan onder ander verklaard worden door verdringing op de arbeidsmarkt: hoog- en middelbaar opgeleiden die onder hun niveau werken. Daarnaast laat het onderzoek ook zien dat veel steden te maken hebben met een regionale verdringing: de banen voor laagopgeleiden in de steden worden ingevuld door mensen uit de wijdere regio. De mate waarin dit plaatsvindt verschilt sterk tussen individuele steden.

Het onderzoek brengt de complexiteit van de regionale arbeidsmarktsituatie in kaart en concludeert dat er geen eenduidige aanpak voor het terugdringen van de werkloosheid onder laagopgeleiden bestaat. Dit maakt de publicatie in het bijzonder interessant voor beleidsmedewerkers, adviseurs en onderzoekers op het snijvlak van sociale zaken, economische zaken en ruimtelijke ordening.

__PLATFORM31__

uitgave

__PLATFORM31__

ISBN 978-94-91711-31-2

9 789491 711312